

Eskilstuna
kommun

Hemlös men inte hopplös

– om hemlöshet i Eskilstuna
från 1800-talet till idag

Eskilstuna
stadsmuseum

År 2015 är över 400 personer i Eskilstuna utan varaktig bostad. Cirka 30-40 av dem står helt utan tak över huvudet.

Dokumentationen bygger på intervjuer med bostadslösa i Eskilstuna idag, samt innehåller en historisk bakgrund med material från framför allt fattigvårdsstyrelsernas arkiv under 1800- och 1900-talen.

En dokumentation gjord av Elin Eriksson.

Varje kväll klockan sju öppnas dörren till Svenska kyrkans härbärke i Eskilstuna. Där finns tio sovplatser för akut hemlösa. Redan vid femtiden fylls kön på och de som inte får en plats måste i stället sova i vindsförråd, källare, tält, soprum eller var som helst där det går att dra sig undan.

Att bli bortkörda är de vana vid, men det har hänt att någon kommit med en smörgås i stället för att ringa polisen.

De som övernattar på Svenska kyrkans härbärke i Eskilstuna är människor som står helt utan tak över huvudet. De åtta personer som här har delat med sig av sina livsberättelser, befann sig vid intervjutillfället i olika stadier av hemlöshet eller före detta hemlöshet. Alla bär på sin alldeles egen historia och är inte representanter för alla typer av hemlöshetsproblematik. Inte heller bildar de ett tvärsnitt gällande ålder, kön, med mera. Kontakten har gått genom Härbärgets samt Diakonicenters personliga ombud. Urvalet har naturligt styrts av vilka som är i kontakt med dessa, och allra viktigast, vilka som har velat prata med mig. Exempelvis har endast en kvinna medverkat, vilket är en brist men samtidigt speglar fördelningen bland de som söker hjälp för sin situation och som känner sig trygga i att berätta om den.

Jag vill rikta ett stort och varmt TACK till alla som berättat sin historia!

Även till personalen på Härbärgets/Diakonicenter, framför allt Carolina Bäck som har förmedlat kontakterna och gått i god för mig.

Som en intervjuperson sa: ”Om Carolina säger att jag borde träffa dig, då måste du vara ok.”

Arbetslös, hemlös, försvarslös

I äldre tiders samhälle sågs inte hemlöshet som ett problem i sig, eftersom bostaden hängde ihop med anställningen. De anställda ingick i arbetsgivarens hushåll och blev mantalsskrivna där. Arbetsgivaren hade husbonderätt över de anställda enligt den så kallade legohjonsstadgan och skulle både sörja för deras villkor och hålla dem i "herrans tukt och förmaning".

Alla män och ogifta kvinnor över 15 år, som inte ägde egen rörelse eller gård måste skaffa en sådan årsanställning eller annan försörjning. Enligt bestämmelsen om "laga försvar" från 1664 års legostadga, var de annars "lösa" eller "försvarslösa", vilket kunde straffas med tvångsarbete på bruk och manufakturer, i armén eller i värsta fall på institution. I de större städerna fanns tukthus, arbetshus och spinnhus dit försvarslösa kunde skickas med tvång. I maj 1695 togs frågan om "löst folk" upp i Eskilstuna Rådhusrätt; "Vid inkviserandet om något löst folk sig i staden skolat instuckit, fanns ingen anden än stadens egna infödda." Fem år senare vittnar smedshustrun Eva Osterburg om att soldater hade marscherat genom Eskilstuna på jakt efter "löst folk". De var ute efter friska och starka män som kunde ersätta de soldater som blivit sjuka och bräckliga. Hon berättar också att hon och hennes make låtit en skomakare gömma sig på deras vind i flera veckor, eftersom han var rädd för att bli tagen till soldat.

Bestämmelsen om Laga försvar syftade till att hålla ordning i samhället, skapa arbetskraft, förhindra tiggeri samt hålla nere kostnaderna för fattigvård. I Eskilstuna och de omgivande landsortssocknarna fanns flera fattighus, som kunde hysa en salig blandning av föräldralösa barn, psykiskt sjuka, handikappade, gamla och orkeslösa. I andra fall löstes fattigvården på varierande sätt, med utackordering av både barn och fattighjon, rotegång där den fattiga fick bo en kort period på varje gård, eller genom kontant eller natura understöd i hemmet, vilket blev vanligt under 1800-talet när varje socken eller stad utgjorde ett eget fattigvårdssamhälle med en fattigvårdsstyrelse.

Under åren uppkom också olika lösdriverilagor som skulle hjälpa socknarna att disciplinera de som avsiktligt lät bli att skaffa ett arbete. 1885 års lösdriverilag definierar lösdriverare som den som "sysslös stryker omkring från ort till annan utan medel för sitt uppehälle" samt den som "utan att ega medel till sitt uppehälle, underlåter att efter förmåga söka ärligen försörja sig och tillika förer ett sådant lefnadssätt, att våda uppstår för allmän säkerhet, ordning eller sedlighet". Lagen innebar ett strängare förhållningssätt till lösdriverare, där deras roll som samhällsfarliga betonades. Även prostituerade räknades till dessa farliga element. Kvinnor som av en eller annan orsak förlorat sin heder, exempelvis genom att få barn utom äktenskapet, hade svårt att försörja sig och drevs inte sällan till stöld och prostitution och ett kringflackande liv för att överleva. I lagen var det dock samhällets och inte individens intressen som stod i fokus och lite eller ingen förståelse fanns för att det förment frivilliga lösdrivandet kanske kunde förklaras av olyckliga omständigheter snarare än av att personen skulle vara en dålig människa.

Skådespelaren Johan Efraim och änkan Maria– att höra till eller inte

Att ha en hemsocken och en tillhörighet i samhället var av största vikt för alla skeden och händelser i livet. Inte minst för den som råkade på obestånd eller av olika anledningar inte klarade av att arbeta. Denne omfattades då av socknens ansvar för försörjningen, även om det stundtals var en ganska motvilligt utdelad hjälp. Tidvis knäade fattigvårdssamhällena under bördan och de som ansökte om hjälp blev ordentligt utredda, så att det var utom tvivel att de verkligen behövde den. Generellt hade gamla, sjuka samt vanföra utan anhöriga, rätt till fattighjälp. Även kvinnor med barn om de hade uppfyllt sina moderliga plikter och tagit ansvar för barnen. Män måste ha uppfyllt sina plikter som arbetsföra och verkligen försökt arbeta till försörjningen.

Fattigvårdsförordningen 1871 slog fast att en person hörde hemma eller ägde "hemortsrätt" där denne var – eller borde vara – mantalsskriven. Om en "utsocknes" fått understöd skickades

kravbrev till hemorten. Personen kunde också tvingas att flytta tillbaka. Den som däremot stannade flera år på annan ort skulle låta mantalsskriva sig där. De olika socknarna bevakade noggrant när det fanns pengar att kräva tillbaka. År 1889 krävde fattigvårdsstyrelsen i Eskilstuna återbetalning från Stockholms stad för skådespelaren Johan Efraim Nordströms kvarlämnade hustru och tre minderåriga barn. Johan Efraim tillhörde ett resande teatersällskap och hade lämnat sin familj i Eskilstuna, troligen efter en spelperiod där. Två år senare var han tillbaka hos familjen, utfattig. Stadsfullmäktige ville tvinga dem att återvända till Stockholm eftersom de ägde hemortsrätt i Hedvig Eleonora församling. Ändå hade de låtit mantalsskriva sig i Eskilstuna där de tydligen önskade stanna. I folkräkningen 1900 står skådespelaren fortfarande kvar. Hustrun Clara Levin hade däremot rest till Amerika, troligen tillsammans med barnen. Johan Efraim står som "obefintlig sedan 1891", han var alltså helt utan egendomar.

Ogifta kvinnors barn fick samma hemortsrätt som sin mor, medan barn inom äktenskapet samt gifta kvinnor fick samma hemortsrätt som fadern/maken. Den bestämmelsen ställde till stora problem för hushållerskan Maria Karlsdotter som bodde i Kloster socken. Troligen ångrade hon bittert att hon 1902 ansökt om 10 kronor i understöd för sig och sina fem minderåriga barn. Med ett läkarintyg från stadsläkare Viktor Mossberg förklarade hon sig svag i sviterna efter en lunginflammation och oförmögen att arbeta. Kloster socken betalade ut summan men krävde den sedan tillbaka av Vallby socken, där hon bott för mindre än ett år sedan. Fattigvårdsstyrelsen i Vallby vägrade betala och hävdade att Maria inte alls var sjuk, utan hade lurat läkare Mossberg med sin "smilande tal- och uppfinningsförmåga". Ryktet sade också att Maria inte var änka som hon sagt, utan gift med en man från Tyskland som var försvunnen sedan många år. Om det stämde hade hon automatiskt förlorat sitt svenska medborgarskap. Långdragna undersökningar inleddes vilka visade att Marias make verkligen hade försvunnit strax efter deras andra barns födelse. Han hade blivit avskedad från arbetet och rest till Uppsala för att arbeta, där blivit fängslad i ett år för stöld och sedan eventuellt blivit kastad i en sjö. Maria hade då tagit tjänst som hushållerska hos vattenledningsförmannen Andersson i Fors socken utanför Eskilstuna och nästan genast blivit gravid med honom. Strax innan barnet föddes, och erkändes av fadern, flyttade hon till nästa tjänst hos Wilhelm Nyström i Vallby.

I förhör berättar Maria att de kommit överens om att hon skulle få lön men i stället hade de levt som man och hustru och fått fem överlevande barn. De hade sedan flyttat till Kloster och eftersom hon blivit sjuklig begärde hon de tio kronorna i fattighjälp. Nyström sade sig inte kunna försörja dem eftersom han var gammal och orkeslös, dock var han endast 53 år.

Efter många turer avgjorde Konungens befallningshavande i Södermanland att Kloster inte kunde få ersättning för lämnad eller kommande fattigvård, däremot för att skicka Maria Karlsdotter och hennes barn till "det land der de må ega medborgarrätt". De skulle alltså utvisas till Tyskland. Men utvisningen verkställdes aldrig, troligen för att familjen aldrig mer låg fattigvården till last. Maria och Wilhelm flyttade i stället hastigt in till Eskilstuna stad där de försörjde sig som tvätterska och arbetskarl. Barnen blev så småningom silverpolererska, bokbinderiarbeterska, målarmästare och drängar. År 1918 upphävdes äktenskapet med den försvunne maken och Maria blev åter lagligen tillhörig i samhället.

Lösdrivare och lättingar

Från mitten av 1800-talet började "den sociala frågan" och vilka orsaker som låg bakom fattigdom och arbetslöshet att diskuteras. I Eskilstuna hade flera större manufakturister och fabriker länge försökt fostra sina arbetare till nykterhet och skötsamhet, och den framväxande filantropin, välgörenhet i organiserad form, inriktade sig på att avhjälpa omedelbar nöd i hemmet och uppnå "arbetarklassens förbättring".

1892 öppnade Frälsningsarmén en slumstation i Eskilstuna. Sådana fanns redan i Göteborg, Kristianstad, Norrköping, Jönköping och tre stycken i Stockholm. De frivilliga slumsysstrarna skulle "andligt och materiellt hjälpa och bistå elända". De besökte fattiga hem där de såg till barn och sjuka, skaffade mat och gav råd. De samlade också familjerna i husandakter för att försöka "rädda själarna som annars ofta for illa i slagsmål och dryckenskap". Just alkoholkonsumtionen var ett sådant socialt problem som kunde ligga till grund för fattigdom och elände.

Förutom frivilligorganisationernas praktiska insatser för att lindra direkt nöd, började det offentliga ta ett större ansvar för att försöka förändra de problematiska individer som genom sitt levnadssätt låg samhället till last. Målet var att skola in dem till goda medborgare och ett av verktygen för detta var arbetsinrättningarna. De var tvångsarbetsanstalter för "lösdrivare och lättingar" som undvek att skaffa sig ett hederligt arbete samt för fattiga arbetsföra, som fick arbeta efter förmåga för att få sitt uppehåll betalt. Inrättningarna var spartanskt inredda och maten var grundläggande. Meningen var att ingen skulle lockas att söka sig dit av lathet utan endast de som verkligen behövde skulle få ta del av "vården".

Arbetsinrättningen i Balsta

I Eskilstuna stad invigdes 1845 en arbetsinrättning på Drottninggatan/Rademachergatan. Efter om- och tillbyggnader bodde omkring 150 personer där vid seklets slut och då byggdes även en fristående "dårstuga". Utanför staden fanns fattiggårdarna Tacktorp och Balsta, där fattighjonen fick bedriva lantbruk. Efter att lantsortskommunerna Fors och Kloster 1907 slagits ihop med Eskilstuna, koncentrerades all fattigvård till Balsta.

1917 stod Balstas nya stora anläggning klar med byggnader för både arbetsinrättning, sinnessjukhus och ålderdomshem. En del av arbetshjonen hade förutom övriga utomhus- och inomhusarbeten till uppgift att sköta de "orkeslösa". Det framgår i flera protokoll att en fördel med att ha all fattigvård på samma ställe var att de som behövde enklare arbeten kunde jobba i trädgården, tvätta, sköta de äldre och städa. Dessutom fanns verkstäder, skomakeri, snickeri och annat för yrkeskunniga hantverkare att jobba i. Över 300 personer fick plats och bland dem fanns ständigt sjuka, åldringar, tuberkulösa, sinnessjuka, mer eller mindre arbetsföra, samt kvinnor med barn.

I en era av disciplinärt inriktad institutionsvård ansåg Eskilstuna stads fattigvårdsstyrelse 1909 att "enligt en rationell fattigvårdsprincip är anstaltsvård att föredraga framför kontant eller natura understöd utomhus". Fattigvården hade förmyndarskap över alla inskrivna, som kunde få tillstånd att lämna arbetsinrättningen på söndagen, om de berättade vart de skulle och kom tillbaka före läggdags klockan 20.00. För att säkerställa att "arbetshjonens" barn utvecklades i rätt riktning fick föräldrarna inte vara delaktiga i uppfostran. Det ansågs också viktigt att särskilja "hedervärda och skötsamma personer från svårhanterliga, tredskande och moraliskt förkomna understödstagare". I arbetshuset placerades sålunda de som "genom dålig vandel, trots, svår osnygghet eller dylikt förstöra den hemtrevnad som avses för de ordentliga gamla i ålderdomshemmet och vilka personer genom sin vistelse å ålderdomshemmet skulle draga ned detsamma i den allmänna uppfattningen". De olika kategorierna skulle genom byggnadernas utformning skiljas åt redan vid ingången men ändå kunna arbeta i samma lokaler och äta i samma matsal, fast arbetshjonen fick symboliskt nog äta efter de gamla.

Vistelsen på arbetsinrättningen var inte tidsbestämd. Den som ansökte om utskrivning måste kunna bevisa en förmåga att försörja sig själv i framtiden. En mängd olika orsaker anges till intagningen. Giftna kvinnor eller barn i en familj kunde få fattigvård i form av kontantbidrag om mannen inte tjänade tillräckligt, inte var hemma eller var "lat och lättjefull". Speciellt i det senare fallet togs mannen då in på arbetsinrättningen för att arbeta av skulden. Äldre och sjuka kunde själva ansöka om en plats. Smedsgesällen Anders Gustaf Jäfvvert däremot, som just frigivits från centralfängelset

i Malmö för femte resan stöld, skickades från Malmö direkt till Balsta. Fattigvårdsstyrelsen hade kanske inga förhoppningar om att han skulle sköta sig på ett vanligt arbete. Annars var det vanligt att så kallade "arbetshjon" utackorderades i lantbrukarfamiljer eller på arbetsplatser i staden, som en slags försöksutskrivning. Så ansökte exempelvis Isak Leonard Ringström om att få ta tjänst hos en filhuggare i staden. Isak Leonard fick några chanser men blev flera gånger ertappad med "ett supigt och oordentligt lefnadssätt" och försummande av arbetet. Bland annat hade han "överlastat sig med starka drycker och gått sysslolös omkring på stadens gator." Han blev tillsagd att återvända till Balsta men vägrade och blev på kvällen hemförd av polisen. Efter det bestämdes att han skulle få filhuggarverktyg och kunna utöva sitt yrke inom arbetsinrättningen. Under årens lopp åkte han in och ut flera gånger ända tills han blev så gammal att han själv bad om att få skrivas in för gott.

Ibland ansökte fattiga föräldrar om att ett eller flera av deras barn skulle utackorderas till andra familjer då de inte hade möjlighet att försörja dem. Små barn antecknades ofta som fosterbarn i sin nya familj, äldre barn räknades mer som arbetskraft och kallades dräng eller piga. Eftersom den som tog emot ett barn fick betalt kan man tänka sig att det för många var ett sätt att dryga ut ekonomin och att få gratis arbetskraft. Ibland var utackorderingen dock inte ett val utan en maktutövning från samhällets sida. 6 december 1888 kallade fattigvårdsstyrelsen i Eskilstuna änkan Clara Augusta Ehrlund till förhör, eftersom hon skulle ha vanvårdat sina barn. När hon inte kom till förhöret dömdes hon ohörd och styrelsen beslutade att "hennes understöd skulle indragas, barnen utackorderas och änkan Ehrlund själv intagas på arbetsinrättningen". Barnen Agnes Ingeborg åtta år och Viktor Emanuel sex år, flyttades till varsin familj i Skiftinge.

Som mer eller mindre inspärrad på inrättningen kunde det vara svårt att söka arbete eller på annat sätt ordna en framtida försörjning, vilket var villkoret för att kunna skrivas ut. Ett annat sätt var att gifta sig. Änkan Ehrlund gifte sig efter fem år med en ny man och flyttade till honom och hans fyra barn. Åtminstone sonen Viktor fick då komma hem, men dottern Agnes nämns inte. Hon kanske själv hade kommit ut i tjänst eftersom hon hunnit fylla 13 år.

Arbetslöshet och bostadsbrist

Bostadsfrågan var fram till 1940-talet ingen specifik fråga med en särskild politik, utan hängde på släp kring ämnen som arbetslöshet, nykterhet och ordningsfrågor. Men när allt fler flyttade till Eskilstuna och närliggande Kloster och Fors för att arbeta i de nya industrierna uppstod även ren bostadsbrist. Många familjer hade inneboende för att dryga ut ekonomin och en stor del av Eskilstunas befolkning var oerhört trångbodd. Det var inte ovanligt att en eller två familjer med barn samt några arbetskarlar och kanske ett par änkor hyrde in sig hos en enda familj.

Under nödåret 1867 hade Eskilstuna stad upprättat nödhjälpsarbeten och soppkokningsanstalt, där arbetslösa efter fattigvårdens anvisningar mot en låg avgift fick hämta matportioner. Fattigdomen var utbredd även åren därefter och 1869 framträdde arbetskarlen Lars Peder Ersson för Fors sockens kommunalnämnd och förklarade att han med hustru och barn hade "befunnits utblottad och i avsaknad av husrum ligga ute i marken". Därför hade familjen tills vidare fått bo i fattighuset. Ersson trodde att han skulle klara av att försörja sig själv och hustrun om han fick ett bidrag och om dottern på 13 år kunde utackorderas på socknens bekostnad. Han beviljades fem riksdaler mot löftet att genast skaffa sig husrum. Dottern fick tills vidare stanna i fattighuset men skulle få komma till en lämplig familj, där hon också kunde få lära sig att läsa bättre.

År 1883 anmälde fattigvårdsstyrelsen bostadsbristen till kommunfullmäktige, men kommunen ville inte äga frågan eftersom risken fanns att folk skulle bli beroende av, och förlita sig på, samhället. I stället skulle bostadsfrågor ligga på enskilda aktörer, till exempel stora arbetsgivare. 1897 gjordes ett nytt försök, men då kom beskedet att det inte fanns lämpliga tomter.

1901 öppnade en läse- och värmestuga med "lämplig litteratur" för arbetslösa som saknade eget hem. Värmestugan fick först inga pengar alls av stadsfullmäktige men från 1903 lämnades 300 kronor om året i bidrag och 1908 höjdes summan till 500 kronor. Kommunen började så smått ändra ståndpunkt och inse att situationen för framför allt arbetarna var ohållbar. 1916 byggdes därför bland annat en del billiga arbetarbostäder. En kommunal bestämmelse ändrades också så att det blev möjligt att inreda vindar där det tidigare varit förbjudet. 1921 uppfördes fyra enklare barackbyggnader och 1923 byggdes bostäder i gamla lasarettet åt 23 familjer som saknade möjligheter att själva skaffa bostäder. Åren därefter tillkom ännu fler hus. 1937 hade staden uppfört åtta bostadshus med åtta tvårumslägenheter i varje, för mindre bemedlade barnrika familjer, och planerade ytterligare sex likadana.

Härbärke för hemlösa

1946 började Eskilstuna stad planera för ett härbärke av modellen ungarshotell. Förslaget kom från fattigvårdsstyrelsen som menade att förhållandena måste ordnas för "härbärgeringen av s.k. luffare som komma till staden och sakna natthärbärke." Hittills hade de tagits in på ålderdomshemmet men där fanns egentligen inte plats och var inte ändamålsenligt. Polisen hade tillfrågats om behovet och hållit med om att det var nödvändigt eftersom mellan 100 och 200 personer om året fått tillfälligt logi i arrestlokalerna i stadshuset och en hel del även blivit avvisade på grund av platsbrist. En gammal militärbarack köptes in från Stockholm och flyttades till Stenkvistavägen 2-4, bredvid stadens rannsakningshäkte. Härbärgen öppnade 1950 med Erik Folke Karlsson som föreståndare. Där fanns plats för högst 6 personer men två barn under 12 år räknades som en person. Den behövande fick anmäla sig hos polisen och fick där en pollett som garanterade sovplats på härbärgen, om kravet på bland annat nykterhet var uppfyllt. Avgiften var en krona natten eller vid behov gratis tak över huvudet, men inte mer än tre nätter i rad.

Spritpåverkade eller sådana som kunde misstänkas störa ordningen fick inte komma in och inte heller sådana som inte anvisats plats av polisen. Föreståndaren skulle byta sängkläder och bädda, tvätta golv och väggar, dammtorka, tända och släcka på tider som fastighetskontoret bestämt och hålla varmt på vintern. Han skulle även avlusa gångkläder med mera i därför avsedd avlusningskammare och noggrant sköta avlusningsaggregatet.

Gästerna i den så kallade "Luffarbaracken" var framförallt arbetssökande som inte hade råd eller möjlighet att skaffa logi, några som hunnit få arbete men inte bostad, samt några kringvandrande försäljare. Turister och luffare utgjorde den minsta andelen. Trots tredagarsregeln återkom flera personer under längre perioder. Mellan 6 mars och 15 okt 1950 bodde 177 personer i den så kallade "Luffarbaracken", men härbärgen var bara i drift ett fåtal år.

Sociala problem och långsamt byggande

Stadens bostadskommitté rapporterade 1957 att inflyttningen ökade och många nya bostäder behövdes. På 1970-talet minskade i stället invånarantalet, ändå ansågs det viktigt att fortsätta bygga för en planerad ökad folkmängd eftersom lägenhetsreserven var tömd. I början av 1980-talet var bostadsmarknaden i balans och det var inga större väntetider, men en tredjedel av alla lägenheter höll på att försvinna när omfattande sanerings- och ombyggnadsarbeten gjordes. Bostadsrapporten slog fast att smålägenheter fortfarande var mest efterfrågade och att nybyggandet borde fokusera på det.

1986 stod cirka 200 lägenheter tomma. Samtidigt var 120 personer i kommunen hemlösa på grund av sociala problem, varav 50 i akut behov av bostad. Socialtjänsten bjöds nu in att medverka i

samhällsplaneringen, bland annat för att utjämna skillnader i levnadsvillkor och se till att den sociala tryggheten omfattade alla. Samarbetet skulle också leda till ett bostadsutbud som "tillgodoser också speciella bostadsbehov i icke segregerade former". 1988 föreslogs att behandlings- och boendeavdelningen tillsammans med kommundelsförvaltningarna skulle ta fram en plan för hur bostadsfrågan för utsatta grupper skulle lösas.

1993 verkar detta ha påbörjats, då det nu fanns lägenheter för äldre missbrukare, rum för yngre missbrukare under behandling, lägenheter som var genomgångsbostäder under planering av behandling, samt 50 utslusningslägenheter som kunde omvandlas till förstahandskontrakt. Ändå fanns för få platser och det noterades att före detta missbrukare hade svårt att få lägenhet på den vanliga bostadsmarknaden efter behandling. 1989 var 175 personer bostadslösa. Av dessa hade endast hälften missbruksproblem. Bostadsrapporten påtalar att ett minskat antal lediga lägenheter ledde till att allt fler hushåll, ensamstående och barnfamiljer hade svårare att få och behålla en bostad. Samtidigt började folkmängden minska igen och 1998 fanns så många tomma lägenheter att Eskilstuna Bostads AB och Hyresbostäder (nuvarande Kommunfastighet AB) valde att sälja ett antal hus med sammanlagt omkring 3 000 lägenheter till det privata bostadsbolaget Pagoden.

Enligt kommunens *Handlingsprogram med miljö- och folkhälsomål 2001*, hade hemlösheten ökat under hela 1990-talet och nu beräknades tre av fyra ha missbruksproblem även om antalet hemlösa utan missbruk också ökade. Ett aktivt arbete för att motverka hemlöshet pågick, bland annat erbjöds boende i kommunkontrakt- och träningslägenheter. Många hemlösa uppgavs vara psykiskt funktionshindrade och för dem fanns särskilda boenden och en ambition att inrätta lågtröskelboende för personer med både psykisk sjukdom och missbruksproblem. Förutom stöd runt själva boendet fanns även stödinsatser för sysselsättning och fritid.

Ett aktivt arbete pågick alltså och kommunen försökte ta ett helhetsgrepp på situationen, åtminstone för vissa grupper. Ändå ökade hemlösheten stadigt. Kanske var det delvis resultatet av narkotikaproblemets upptrappning, ett problem som fanns i hela Sverige. Dels rent faktiskt, med fler personer än någonsin som debuterade i narkotikamissbruk under 1990-talets början, och dels genom ett större fokus på det olagliga och skadliga i narkotikaanvändningen från politikernas och polismyndighetens sida. I samband med detta kan kanske också etableringen av "hemlöshet orsakad av sociala problem" som erkänt samhällsproblem ha påverkat hemlöshetssiffrorna. Enligt sociologen Erving Goffmans teori om stigmatisering, förväntas att en person som tillhör en viss kategori inte bara ska hålla sig inom en viss norm utan också aktivt tillämpa den. Började samhället och bostadsmarknaden helt enkelt förvänta sig att hemlösa skulle bete sig enligt ett förutbestämt mönster, och lita allt mindre på deras förmåga att inneha en bostad? Ännu en liten tid fanns förhållandevis gott om tomma lägenheter där olika speciallösningar kunde rymmas, men snart började lägenhetsreserven krympa för att en bit in på 2000-talet vara nere på i stort sett noll.

Varje år sedan 1950-talet hade alltså bostadsrapporterna slagit fast att fler bostäder måste byggas oavsett förändringar i folkmängden. Det var viktigt att ha en reserv, speciellt av små lägenheter. Trots de goda intentionerna hängde inte byggandet med när inflyttning och födelsetal ökade. Den ökande bostadsbristen gjorde att de med sämst förutsättningar slogs ut från den ordinarie bostadsmarknaden, vilket är den situation som gäller än idag.

Vägen till hemlöshet

År 2015 är över 400 personer i Eskilstuna utan varaktig bostad och räknas då som hemlösa enligt socialstyrelsens definition. Av dem befinner sig en del på behandlingshem eller kriminalvårdsanstalt, bor tillfälligt hos släkt eller bekanta, eller har ett boende genom socialtjänsten; antingen på ett stödboende eller i en lägenhet med kommunkontrakt där socialtjänsten ansvarar gentemot hyresvärderna. Gemensamt för dessa boendeformer är att det är tillfälliga lösningar. Den boende saknar alltså grundtrygghet i form av uppsägningstid och andra rättigheter som annars garanteras i den vanliga hyreslagstiftningen. Cirka 30-40 personer, eller omkring tio procent av Eskilstunas hemlösa, har idag ingen av ovan nämnda boendeformer, utan saknar helt tak över huvudet. De befinner sig då i en situation som kallas akut hemlöshet. För många varar den akuta situationen i årtal, ofta varvat med perioder av tillfälliga boenden.

Vägen till hemlöshet kantas nästan alltid av flera samverkande orsaker som exempelvis missbruk, familjerelaterade problem, skulder, psykisk ohälsa eller svårigheter att hantera privatekonomin. Med dagens höga bostadsbrist och arbetslöshet riskerar allt fler att falla igenom skyddsnetet, även ungdomar och barnfamiljer. Av de 467 personer som var hemlösa i Eskilstuna vid socialstyrelsens kartläggning år 2011 hade 60% ingen försörjning, 47% missbruk, 33% psykiska problem och 21% familjerelaterade problem. 20% hade fysiska problem, något som har ökat med en grupp av äldre med stort vårdbehov, och 12% hade ingen känd problematik men oftast skulder.

Stefan lyckades behålla både jobb och bostad under nästan 40 år med periodvis alkoholmissbruk. Hans situation förvärrades i och med en gammal arbetsskada som blev allt mer handikappande och hindrade honom från att arbeta. Hans livsföring hade också skapat omfattande skulder, vilket blev ett stort hinder när han behövde byta lägenhet.

”Jag bodde nere i Årby fram till 2010 och det vart olidligt till slut. Det var sånt liv i huset och Graflunds lyssnade inte. Då trodde jag att kommunen skulle kunna hjälpa mig då så att säga. Men det var det största misstaget jag har gjort i mitt liv. Jag sa upp den innan jag egentligen fått kontakt med kommunen. Men det var sånt liv, det gick inte att bo kvar. Jag fick ligga borta för att kunna vara kvar i huset. Jag lyckades trolla in mig, sista dagen fick jag besked om att jag fick plats på Slussen, ett rum då. Och i och med det så försvann ju i princip hela min lägenhet, alla ägodelar och... Men jag har inte brytt mig, jag har inte orkat för det har varit en tuff period. Det var lite panik i allting så jag tog bara kläder och skor. Och det ångrar jag väl lite idag att jag inte försökte magasinera. Men det var lite panik så att säga, att bli av med boendet. Jag mår inte alls bra då.”

Erkki hade en svår barndom med många olika fosterhem och kom tidigt in i brott och alkoholmissbruk, men har nu med hjälp av sin kristna tro levt nyktert i många år. För sex år sedan blev han utsatt för ett brott och började må dåligt både fysiskt och psykiskt. ”Jag var hos doktorn och var sjukskriven ett par veckor. Men efter sjukskrivningen så sa jag på jobbet att jag mår pyton, jag kan inte jobba. Då sa de att 'Då måste du sluta'. Så jag fick sparken och hade ingen inkomst. Och jag hade inget från myndigheter eller nåt. Men jag har varit nykter i 25 år, så det har inte nåt med missbruk att göra.” Kronofogden sålde hans hus vilket inte förbättrade situationen. ”Jag hade bara 30 000 kvar i skulder på huset och de sålde det för 120 000, men då skulle jag betala skatt på vinsten fast kronofogden tog alltihopa. Pengarna och huset försvann och ändå fanns skulderna kvar. Sen hade jag andra skulder också och jag kunde inte jobba. Då började livet gå snett och då hamnade jag liksom så här.”

Sedan dess har Erkki inte haft en riktig bostad, men lever så normalt det går med både arbete och frivilliga uppdrag för att hjälpa andra som hamnat fel. ”Nu är det så att jag känner många som har

det svårt. Det behöver inte vara något missbruksproblem utan det kan vara andra orsaker. Det kan vara nåt som man inte kan påverka själv, det kan vara nånting helt annat. I mitt fall var det så.”

”De andra var lite misstänksamma mot mig i början, jag ser ju inte ut som de”, säger Janne. En del tyckte att han tog en plats från de som behöver den bättre. ”Vadå du super ju inte, du drog ju inte! Nej men jag har fortfarande ingen bostad.” Janne får inget eget kontrakt även om han får något av alla jobben han söker varje dag. Som nyinflyttad med skulder i bagaget är det i stort sett omöjligt. ”Det räcker att du får några betalningsanmärkningar på nånting sen ligger det där i fem år. Och då begränsar det ju för väldigt många. Det är inte bara jag som har hamnat i den situationen.” Efter en tid med andrahandskontrakt och en period helt utan inkomst blev det skarpt läge och Härbärgets var det enda alternativet. Utan social problematik passar inte Janne in i de gängse vård- och stödinsatserna och han menar själv att det hade varit lättare om han hade varit i sämre skick och mer hjälplös. ”Jag har ingen stans att bo, så jag är ju hemlös, jag har ju samma situation som dom andra”, säger han. ”Men de har ju hamnat här av kanske andra skäl. De frågar mig här ute, de som kommer, jobbar du här? Men måste man se sjavig ut då? Jag hoppar in i duschen varje morgon och gör mig i ordning och rakar mig, det har jag alltid gjort i 30 år, vad ska jag sluta nu för? Bara ha sina rutiner.”

Marina är högutbildad och har gått från ett bra jobb och ordnat familjeliv till att sova i källare och på vindar. Efter skilsmässa och en utmattningsdepression började allt gå utför och hon började självmedicinera med vin. Ett alltmer utvecklat alkoholmissbruk och en ny man som misshandlade henne på gränsen till döden, ledde till förlorat umgänge med sonen, även om hon formellt sett fortfarande hade delad vårdnad. Barnets far tillät inget umgänge och Marina insåg själv att det inte var en trygg plats för ett barn så länge som den våldsamma mannen, som blivit fälld för grov kvinnofridskränkning men inte fått någon straffpåföljd, fortfarande stod för halva kontraktet. Han hade nyckel och kunde komma dit när som helst och ”göra vad han ville, vilket han också gjorde”.

Efter ett halvår gick mannen med på att överlåta kontraktet och försvann ur bilden. ”Så där satt jag med en lägenhet som var alldeles för dyr för mig. Och i den här processen som var i ett halvår, alltså då när jag var ensam, jag var förtvivlad, jag hade förlorat min son, jag hade sagt upp mig från jobbet. Gick med min helbensortros, eller min skena, och kryckkäppar. Och jag kände ingen i stan, förutom mina kollegor. Men då, det är klart att man hittar på folk... likasinnade. Det blir ju så, så mitt hem blev ju ett vandrarhem. Vi hade ju jättekul också. Jag gjorde det enkelt för mig till slut. Så jag satte en papperskasse nedanför brevkastet, för fönsterkuvert. För jag orkade inte se. Det kom papper om försenade utgifter där, försenad el. Jag orkade inte. För på den tiden så hade jag kontantkortstelefon och det var dyrt att ladda på och ringa myndigheter. Så jag sket i det. Jag orkade inte. Det var redan kört liksom...”

Efter en tid på behandlingshem kom Marina tillbaka till Eskilstuna utan ett hem att gå till och nästan helt utan ägodelar. I en minibuss på väg till ett AA-möte (Anonyma alkoholister) som ingick i 12-stegsbehandlingen hade hon åkt förbi sin lägenhet och sett att där stod containrar och massor av saker utanför. Som inskriven på behandlingshemmet får man inte ha någon kontakt med omvärlden förutom via telefonsamtal, så Marinas böner om att stanna bussen hjälpte inte. Hon ringde då en kompis som kunde bekräfta att allt var utmätt gods. ”Det bara låg i containrar Jag var borta ur bilden. Men herregud sa jag, det var ju hela mitt liv. Foton och arvegods och allt som jag släpat runt på i hela mitt liv. Det måste ha kommit varningar, men jag hade ju inte öppnat breven.”

Kompisen gjorde vad hon kunde och lyckades plocka ut ett fåtal saker och förvara dem i sin etta. ”Så när jag blev utskrivna från det här behandlingshemmet Vårnäs, då visste jag med säkerhet. Jag hade bara med mig det jag kom dit med, det var alltså en Ikea-kasse med kläder. Och jag hade ingen bostad.”

Vesa är aktiv narkotikamissbrukare. Han har åkt in och ut på olika anstalter, fängelser och behandlingshem sedan 17-årsåldern och har varit hemlös i större delen av sitt vuxna liv. ”Den tiden man skulle vara ute och meka med motorcykel och bil och så liksom, den tiden satt jag. Den tiden man skulle vara ute på skoldanser och och ragga tjej och allt det här... Det existerar inte.” Under sitt första fleråriga fängelsestraff, fick Vesa sin uppfostran av äldre interner som var erfarna kriminella och i många fall drogmissbrukare. Han ser det som att han växte upp på Hallanstalten. Det var också där han lärde sig att använda droger. ”Det var i fängelset jag började knarka och sen var jag fullblods narkoman. Jag hade aldrig ens rökt hasch. Men jag längtade ut i friheten och... Då var det tjejen, familjen och alltihopa, ja morsan där som är familjen. Som man liksom längtade efter. Och ett halvår, åtta månader var jag deppig liksom varje kväll. De andra knarkade ju och finnarna från Eskilstuna sa att, ’Den satan som säljer knark till den här ungen, den slår vi ihjäl’. Men jag såg ju att de knarkade och jag började fråga och kolla liksom. Sen gick jag på amfetamin och heroin jättelänge där, jag tog det för att skingra bort tankarna.”

I fängelset lärde sig Vesa hur allt fungerade, hur man skulle bete sig och prata. Små saker som hur man skulle få telefonpengarna att räcka och vad som gav hög status bland medfångarna. Allt detta var kunskaper som inte var till någon nytta ute i det vanliga samhället. Det hade inte heller funnits någon förberedelse för att möta verkligheten efter straffet, ingen kontakt med samhället, inget arbete eller likande, utan det handlade enbart om inlåsning. För en så ung människa blev institutionaliseringen extra stark. Fast han längtat så länge efter friheten kände han sig bara vilsen när han kom ut. Eftervården bestod i kontakt med en övervakare. En av få myndighetspersoner han mött i livet som han anser ”hjälpte i stället för stälpte”. Man kan säga till henne att han inte orkade med friheten och ville in igen. Efter en kort tid begick han ett misshandelsbrott för att få komma tillbaka till fängelset.

Gunnar blev vräkt från sin senaste bostad på grund av en hyrestvist. Fram till år 2000 bodde han tillsammans med sin fru i en villa som han själv byggt. Barnen är vuxna och utflugna. Efter skilsmässan övertog han de gemensamma skulderna och skaffade dessutom en lägenhet innan huset blivit sålt. Dålig hälsa med flera operationer och sjukskrivningar gjorde det svårt att tjäna pengar, vilket bidrog till att skulderna växte med åren. När han träffade en kvinna på annan ort såg han upp lägenheten och när förhållandet tog slut var han tillbaka i Eskilstuna utan någon bostad och med skulder som diskvalificerade honom från att hyra en ny. Han bodde periodvis i bilen, hos sin mor och på Härbäret, men fick sedan hjälp av Frälsningsarmén som då kunde borga för en lägenhet. Efter oenigheter om vad som skulle rustas och vad som ingick i hyran blev Gunnar uppsagd. När vi sågs demonstrerade han sitt otydliga uttal, som orsakades av att tänderna låg kvar på vinden till lägenheten. Han hade råkat bita sönder en protes så den glappade, lagt den i ett köksskåp så länge och i villervallan när han skulle tömma lägenheten kom den inte med.

”För jag tog mina prylar jag ville ha. Jag hade två man som skulle hjälpa mig och båda var alkoholister, så jag fick bära själv. Och det är inte så lätt att bära själv, så till och med fastighetsskötarna hjälpte mig där och öppnade fönstren och så kastade vi ut möblerna så jag skulle bli av med dem. Det var ändå inga dyra fina möbler; min före detta fru fick det mesta vid skilsmässan och jag fick skulderna vi skaffat gemensamt. Det spelar ingen roll när det gäller ekonomi, vad jag än satsar på så går det fel. Men jag har tagit mig fram och jag har tagit fram andra människor som ingen trott på. Jag vill visa vad som är rätt och fel. Min fru sa en gång, Tänk om du Gunnar hade satsat på oss och på vår familj som du gör gentemot andra, då hade du varit mångmiljonär. Ja men jag har i alla fall hjärtat kvar, sa jag då.”

”Man blir ju inte hemlös för intet” säger Falken, som har lyckats få en bostad genom kommunkontrakt. ”Många som får lägenhet så här har missbruksproblematik eller någon form av problematik. Det kan vara att de slarvar med hyran, det kommer av någonting annat då som att

man dricker eller använder narkotika, eller är allmänt slarvig med sina pengar. Det första man drar in på då, det är ju hyran. Så det går ju en tre fyra månader innan man åker ut då, men ut åker man ju." Han betonar också det egna ansvaret. "Man ska vara försiktig med att lasta samhället för att man har blivit bostadslös, de flesta har haft bostad men satt sig i omständigheter som lett till att de har förlorat den. Och självklart ska det ställas krav på individen när man söker hjälp. Det kan inte vara så att man bara serverar grejor till människor förstår du, och så en klapp på axeln och säga att, det blir så bra så. Är det lite krav eller motspänst, då tycker jag att det gäller liksom lite mer. Det är skillnad om folk är från vuxenpsykiatri, det är lite vanskligare då. De kanske har lite svårare att styra upp sin tid och sitt engagemang, de måste ha lite hjälp."

Sedan 30-årsåldern hade Falken försökt ändra sitt liv, som i många år kretsat kring tung kriminalitet och missbruk. "Allting började kännas jobbigt och tungt, men när jag var runt 30 då, då hade det ju gått bättre och bättre om man säger. Jag lärde mig de sociala koderna i det vanliga livet lite bättre och jag började jobba i skogen. Och jag hade jobbat med djur innan också, jag har viss fallenhet för att jobba med djur. Men så höll det på, jag tog nåt steg framåt och ramlade tillbaka några steg. Så höll det på då i några år. Jag drackade väl och det var då jag ställde till det för mig. Ut och åka bilar och motorcykel som inte var mina då, och smågrejor då. Men nu så har jag väl lärt mig att hålla mig i styr."

Han kom till Eskilstuna i slutet av 1990-talet och bodde sedan under tio år i Torshälla, där han fick lägenhet trots skulder. "Där jag bor nu, sa jag, där kan jag gott köpa fem gram tjack i trappen. Och jag ville inte ha det så, för då var jag nykter och drogfri i stora drag. Men jag berättade också att jag hade betalningsanmärkningar. Man slår ju upp det på datorn på två röda sekunder, om man har betalningsanmärkningar. Men jag fick den i alla fall då. Nu är det stenhårt, men då hade Torshälla fastighet mycket lägenheter som de ville ha uthyrda, så jag hade ju flax."

Tio år senare blev vräkningen ett faktum. "Sen har ju jag hållit på med... jag har ju haft en kriminell ådra då, tyvärr. Så det var väl lite drag då. Jag var noga med mina katter, men det var väl så att vissa hyresgäster var rädda för mig, sas det. Av vilken anledning vet jag inte, jag har aldrig hotat nån eller så. Jag är väldigt försiktig av mig. Då sa en av de som jobbade åt hyresvärden, det var på hösten, då var det vräkningsbeslut på mig. Dels för att jag hade fört lite liv och sen hade jag slarvat med lite hyror. För det var sånt läge så det spelade ingen roll vad jag gjorde, jag hade åkt ut i alla fall. Då sa han att nu måste du fan flytta för jag får sparken annars. Det var i början av december och jag skulle vara ute före jul. Då fixade jag för katterna och sen så fick jag skriva på ett papper. Då hade jag packat ihop grejorna och kört dem därifrån. De magasinerade jag, men sen var det soffa och grejer och det skrev jag på ett papper på att det fick de ta hand om och slänga då. Så jag kom hit i julveckan 2010 (Härbärgat) och var här i två och en halv månad."

Offer eller skurk

Forskning om hemlöshet har vanligen utgått från två olika förklaringsmodeller; individinriktad eller strukturinriktad. Enligt en individinriktad förklaringsmodell skulle problemet med hemlöshet inte lösas genom ökad tillgång på bostäder eftersom den hemlöse inte kan, eller i vissa fall ens vill, underordna sig de normer och beteenden som krävs för att behålla en bostad. Exempelvis att sköta ekonomin, bryta ett missbruk eller att inte störa grannarna. Ansvaret läggs på individen och i likhet med den diskurs som rådde kring förra sekelskiftet föreslås framför allt insatser som ska förändra och förbättra individen till fullgod samhällsmedborgare.

Den strukturinriktade förklaringsmodellen betonar i stället fördelningen av samhällets resurser. Individen skulle då med en bättre organisation av samhället ha större möjligheter att klara av

personliga problem, så att dessa inte behöver leda så långt som till hemlöshet. Det dysfunktionella i samhället definieras bland annat av ekonomiska åtstramningar både allmänt och inom socialpolitiken, hög arbetslöshet, större specialisering och krav på utbildning inom arbetsmarknaden vilket ger mindre utbud av okvalificerade jobb, avinstitutionaliseringen inom psykiatri, låg social uthållighet i form av utbredd fattigdom och ökat bidragsberoende, samt en galopperande bostadsbrist. Det europeiska FEANTSA som arbetar med hemlöshetsfrågor inom EU, använder en tankemodell som lyfter fram sårbarhet och risk för hemlöshet. Som orsaker till denna sårbarhet och risk anges både strukturella, institutionella, relationella och individuella faktorer. Alltså en mer sammansatt bild som sannolikt stämmer bättre med verkligheten, vilken ju sällan är svart eller vit.

Hemlöshet är en situation som en person kan hamna i och betecknar inte en identitet eller en personlig egenskap. Ändå förknippas ofta hemlöshet med stereotyper där alla hemlösa antas ha liknande personliga svagheter. Kanske kan den här dokumentationens redovisning av bostadslösa individers egna upplevelser bidra något till en förbättrad förståelse av hemlöshetens specifika problem, och i bästa fall minska stigmatiseringen av de dunkla sammanhang som vi vanliga medelstens inte känner till. Det är trots allt en ganska utbredd uppfattning hos människor som aldrig haft kontakt med hemlösa att hemlösheten till viss del är självvald. Åtminstone indirekt genom att hemlösa ofta antas vara "hopplösa fall", som har straffat ut sig själva och som har fått så många chanser och kostat samhället så mycket pengar till ingen egentlig nytta.

I en situation av hemlöshet har individen ett begränsat antal valmöjligheter och inte samma villkor som andra samhällsmedborgare. För att få hjälp krävs att personen inordnar sig i system som hon eller han inte själv kan råda över och även om den akuta hemlösheten upphör kan personen uppleva sig övervakad och betygssatt, vilket kan leda till känslor av osäkerhet, otrygghet och mindervärdeskomplex. Flera intervjuade påpekar att det är svårt att behålla sin värdighet och självkänsla i en ständig beroendesituation. Några menar också att stämpeln Hemlös är svår att få bort och ibland bidrar till att både man själv och de man möter i samhällets olika hjälp- och myndighetsroller lever upp till det förväntade, vilket också försvårar för personen att rent praktiskt ta sig ur situationen. "Hamnar man i den här klyschan att vara hemlös och sen komma ur det och komma tillbaka och få ett drägligt liv, för det finns människor som är hemlösa utan missbruksproblem och utan psykiska besvär allt för mycket. Den chansen att komma tillbaka den finns inte, som jag upplever det", menar Stefan. "Har du en gång hamnat här, skaffat dig skulder och blivit vräkt, så finns det ingen väg tillbaka för att komma igen. Om man inte själv har en jävla vilja och kontakter. Den där extra knuffen den får man inte. Själv så ska jag ju bara vidare, men de som kanske behöver lite mer hjälp... Den finns inte."

"Folk tror att du har misskött dig så skyll dig själv, men det kan ligga många orsaker bakom" säger Erkki. Marina berättar, "Jag är ju en av de här som lever fortfarande och kan berätta, och har vänt på min tillvaro. Fast den är skör, och det är bräckligt och jobbigt. Man blir stämplad av samhället. Antingen är du kriminell eller missbrukare, skyll dig själv. Man kan se hur jag har levt, ifall jag ler, eftersom jag är svart i munnen. Men man kan inte se det på min attityd. Man blir otroligt stigmatiserad, men jag har ju den inre stoltheten. Så jag låter dem titta. Jag bryr mig inte."

"Folk har varit rädda för mig en gång i tiden, säger Falken. "Nu skulle vissa skratta om de hörde det. Jag är skitsnäll. Men du vet man ser då vissa som går på stan, det låter väldigt mycket men det kanske inte är så mycket med det, utan det är mest att det låter. Så de flesta människor som är ute på stan och dricker det är snälla människor som regel. Men det är lite det där med vett och etikett, och det blir rätt luddigt det där, i takt med vad som rinner genom halsen. Det brukar det vara på alla."

Janne tror inte att folk tänker sig att det skulle kunna hända en själv. ”Jag ska inte säga att det kan hända alla, men det kan hända väldigt många. Man kan hamna i en situation av nån anledning. Vissa saker kan man inte riktigt råda över. Pondera att du är gift och har barn och så har du en skuld och så ska man separera. Då ska den ena parten bo kvar i lägenheten och den andra ska skaffa en annan lägenhet. Och vad gör man då om man inte har någon som går i borgen för en, eller om de ens accepterar en borgenär. Eller om den ena är utan arbete till exempel. Och jag tror att det kommer att bli fler och fler här.” Han betonar dock att det är en sak att hamna i hemlöshet men att det för den sakens skull inte är självklart att ge upp och acceptera sin situation. ”Jag tycker fortfarande att man har litegrann ett eget val i hur man vill göra. Att man hamnar här kan vara en orsak, men man måste ha nån sorts vilja att ta sig härifrån också, på ett eller annat sätt. Eller få nåt boende via kommunen. Kommunen har ju några boenden och länkarna har nåt boende och det finns ett boende där man får dricka etcetera. Men det måste ju finnas en vilja och sköter man sig inte så åker man ju ut. Kommunen ställer ju krav, och det tycker jag väl är rimligt.”

De dolda kvinnorna

De öppet hemlösa är mestadels män, men det finns ett stort mörkertal bland kvinnorna. För många kvinnor är det en allt för hög tröskel att visa sig hemlös. I dokumentationen speglas också den fördelningen. Männerna har varit mer benägna att träda fram och berätta, medan det har varit väldigt svårt att få intervjua kvinnor. Historiskt sett har kvinnans uppgift varit att sörja för barn och familj och skapa ett gott hem. Ideal som lever kvar än idag och lägger en tung börda av skam över en kvinna som är motsatsen till idealbilden. ”Hur kan du välja missbruket framför dina barn?” är till exempel en frågeställning som är mer central för kvinnliga än för manliga missbrukare. ”Det är ju så samhället ser ut. Till och med jag. Förstår du, till och med jag! ser mer ner på en kvinna som är full på stan än vad jag gör på en gubbe”, säger Marina som själv varit i den situationen. ”Och det är ju så sorgligt.”

Färre kvinnor söker också hjälp hos exempelvis Härbärgen, berättar personliga ombudet Carolina Bäck. Där finns åtta sovplatser för män och bara två för kvinnor. De två platserna för kvinnor används inte varje natt. När kvinnorna väl kommer är de ofta i mycket dåligt skick, berättar Carolina vidare. Då kan situationen ha gått väldigt långt. Särskilt yngre kvinnor som fortfarande har utseendet och tänderna i behåll har lättare att skaffa sig tak över huvudet. Men det sker inte alltid utan motkrav. Priset många kvinnor betalar för att upprätthålla fasaden är att låta sig utnyttjas och utsättas för våld.

”De här åren av hemlöshet. Mina gränser har blivit testade väldigt hårt kan jag säga. Folk som har försökt att slå mig, folk som har försökt att tafs på mig, jag har stått emot alltihop”, säger Marina. Hon fortsätter; ”Jag är så tacksam att jag aldrig har använt narkotika. Jag har inte gjort det och jag har aldrig behövt sälja mig. Jag har haft en sån här grundtrygghet. För jag började ju inte missbruka och förfalla förrän efter jag var 33. Jag brukar skoja och säga att jag är ett kulturarv, för jag dricker bara vin. Jag knarkar ju inte. Haha, inte så många vintanter kvar kanske. Man måste skämta om sig själv.” Alkoholproblemen förnekade hon i det längsta för sig själv. ”Jag hade igen sjukdomsinsikt. Jag tyckte att det är klart som fan att man dricker vin. Tänk på min livssituation. Skulle inte ni? Jag tog inte ansvar för det. Jag hade ju redan blivit kallad för fitta och hora och misslyckad av min partner. Blivit berövad min respekt som mor, och det är fortfarande smärtsamt. Men så att också bli kallad alkoholist! Men jag var tvungen att ta ansvar för det där.”

Marina tyckte att det var oerhört pinsamt att uppsöka härbärgen första gången. ”Det var det skämsigaste steg jag nånsin tagit att komma in här. Det finns inte så många kvinnor. De fixar det och säljer sig för att bo hos andra och så där.” Hon anser att hon själv har haft svårare än de flesta att få hjälp av samhället. Inte framför allt för att hon försökte upprätthålla en fasad eller dölja sin

situation, utan för att hon inte blev betraktad som den ”typiska” hemlösa. ”Om jag hade fått rätt hjälp i rätt tid; när jag blev hemlös där och då. Det bara eskalerade för det var ingen som hade uppmärksammat det här, för då var ju inte jag förfärlig. Jag var ju fortfarande anställd då när jag blev hemlös. Jag tjatade mig till att få en socialmedicinsk arbetshandikappskod. Som alkoholist, och min panikångest som var dokumenterad. Och den här jävla depressionen. ’Nej! Inte du! Vadå du ser ju inte ut så, titta på din CV. Du har ju förvärvsarbetat, du är högutbildad.’ Hallå! Jag är alkoholist! Jag är hemlös! Fatta! ’Men du som har sån potential! Borsta av dig dammet och gå vidare.’ Så jag har fått slåss för det här. De har inte fattat, och fattar fortfarande inte.”

Bostadstrappa eller Bostad först

När en person är, eller riskerar att bli, utan bostad finns ett skyddsnät via socialtjänstens boendestöd. Det kan vara vräkningsförebyggande arbete, försörjningsstöd, skuldrådgivning med mera. Vägen till behandling för missbruk går också genom socialtjänsten, som har uppdraget att hjälpa och stötta på individnivå. Men ”soss” får också ta ett visst ansvar för att förmedla bostäder till hemlösa. Socialsekreterarna drar ett tungt lass eftersom de har uppdraget att hjälpa och stötta den hemlösa individen, men ingen möjlighet att direkt påverka bostadsmarknaden, nybyggnationen eller hyresvärdarnas kvalifikationskrav. Socialtjänsten deltar visserligen i samhällsplaneringen genom att en gång om året träffa stadsbyggnadsförvaltningen och tillsammans med den svara på länsstyrelsens enkät om bostadsbehovet. De talar om vilka behov och brister som finns och hur de tänker. Ändå händer det alltför lite och förändringarna går alltför långsamt. En stor brist på lägenheter, även i de allmännyttiga bostadsbolagen gör det svårt för socialtjänsten att skaffa fram så många bostäder som deras klienter behöver. ”Det är ett problem att jag överhuvudtaget ska vara i bostadsfrågan”, säger Åsa Ghaderi, enhetschef på socialtjänstens verkställighetsavdelning, ”Jag har inga lägenheter!”

I många kommuner används modellen Bostadstrappa, som fokuserar på individens utveckling. Början kan vara ett lågtröskelboende där alkohol och narkotika är tillåtet. Nästa steg är olika slags gruppboenden med stöd från personal. Efter det tas klivet till ett kommunkontrakt där socialtjänsten är ansvarig inför hyresvärderna. Ett sådant kan slutligen omvandlas till förstahandskontrakt. Modellen har fått kritik för att den behandlar hemlöshet som ett individuellt problem där den hemlöse ska göras om för att kvalificera sig till att bo, när hemlöshet egentligen är ett strukturellt samhällsproblem. Det är också svårt att ta sig upp för hela trappan. Ett misstag och man ramlar ner ett eller flera steg. Dessutom går inte hyresvärdarna alltid med på att göra om ett socialt kontrakt till ett förstahandskontrakt, även om hyresgästen skött sig.

Ingrid Sahlin hävdar i sin avhandling *På gränsen till bostad- Avvisning, utvisning, specialkontrakt*, att bostadstrappan bygger på den av Foucault beskrivna disciplineringsstrategin och hur tillgången på en sekundär bostadsmarknad sammanfaller med att allt fler människor anses ”inte klara eget boende”. Hon menar också att det uppstår en talrik och väl avgränsad grupp som är i behov av de speciella boendeformerna, medan samma personer för tio-tjugo år sedan skulle ansetts fullt kapabla att bo i vanlig lägenhet med eget kontrakt.

”Vi tänker inte alls så, vi praktiserar inte bostadstrappan på det sättet”, säger Åsa Ghaderi. Hon menar att det i Eskilstuna inte finns något krav på att gå igenom de olika trappstegen. I stället utgår man från varje individuell situation, var står personen nu och vilka möjligheter finns? De möjligheterna handlar i stort sett alltid om tillgång på bostäder. Man strävar efter att kunna erbjuda en annan modell; Bostad först, som framgångsrikt används i flera kommuner, bland annat Helsingborg, Stockholm och Västerås. En permanent bostad ses då som en förutsättning för att orka ta tag i andra problem. Eskilstuna kommun arbetade år 2007-2009 med en beredning för socialt arbete. En rapport från beredningen påpekar att de flesta hemlösa som får tillgång

till en bostad med eget kontrakt och anpassat stöd klarar av att behålla den och att modellen bostadstrappa med exempelvis kommunala kontrakt inte visar lika goda resultat. Förslaget var därför redan då att införa konceptet Bostad först i Eskilstuna. Den stora bristen på lägenheter gör det dock omöjligt att lyckas fullt ut och många får ändå följa bostadstrappan.

Men det är ingen uppfostringstanke som ligger bakom, hävdar Åsa. I en "tolerant" trappuppgång och med rätt stöd kan även personer som inte vill eller kan sluta missbruka klara av att behålla ett eget boende. En del av lägenheterna med kommunkontrakt är också lågtröskellägenheter. Där har socialsekreteraren möjlighet att gå in med egen nyckel om det finns anledning till oro, men i övrigt kan hyresgästen leva som den vill, även i aktivt missbruk, förutsatt att hyran blir betald och att grannarna inte klagat på störningar.

Vesa är övertygad om att bostaden är absolut nödvändig för att han ska klara av att bryta sitt missbruk och kunna förändra sitt liv. "Det är inte bara att jag ska åka in och få behandling och så där. Det är ju då när jag kommer ut, det är då jag behöver hjälp liksom. Och det viktigaste är tak över huvudet. Vilken behandling man än gör och hur många behandlingar man än gör. Klampa ut i gatan igen. Till ingenting. Då biter man ihop kanske högst en månad. Sen är man där igen. Man måste ha tak över huvudet, annars är det helt onödigt att slänga pengar på människor."

I modellen Bostad först tillgodoses alltså först det grundläggande behovet av tak över huvudet. De krav som ställs på hyresgästen är att betala hyran, inte störa grannarna och att ha kontakt med socialtjänsten en gång i veckan. Dessutom finns frivilligt stöd och även behandling. Metoden har visat goda resultat och en utvärdering efter två år i Helsingborg visade att 80% av hyresgästerna klarat av att behålla sin bostad och hade förbättrat sin livskvalitet avsevärt. Marina tror att detta är den bästa metoden. "Det har ju visat goda resultat i Amerika och även i Malmö. Jag fick höra en grej som gjorde mig oerhört provocerad. För i AA så har de den blå boken och den är bra, jag håller med om det. Och så sa de så här att, om du verkligen vill så kan du sitta i en container och läsa den boken. Jaha? Det funkar liksom inte så. För då ska du kämpa för överlevnad och man fryser och är hungrig och... Utan om du fixar först att du får hjälp att hålla dig nykter och drogfri och att du vet att du har en bostad och eventuellt en arbetsträning eller praktik nånstans, så att du har någon sysselsättning. Då kommer ju folk att fixa det!"

Om inte en dräglig bostadssituation är ordnad menar hon att chanserna till varaktig förändring är mycket små. "Man åker iväg, man blir avgiftad, man blir nykter, man blir motiverad. Men man kommer tillbaka till ingenting. Du kommer tillbaka till värre än... För du har ju en annan syn på det. Då har du ännu mer insikt och ännu mer maktlöshet. Vad gör jag nu? Jag hör inte hemma i den vanliga världen, och de där vill jag inte vara med för då vet jag att jag dör. Jag hör inte hemma någonstans, jag är inte en värdig medborgare. Till slut så drar ju... träsket tillbaka. Det blir så."

Åsa Ghaderi menar att det inte ska kunna bli så att en person som återkommer från behandling ställs helt på gatan. "Står man helt utan tak över huvudet så har man förmodligen tackat nej till en plats", menar hon. Skillnaden mellan socialtjänstens och de bostadslösa upplevelser av detta kan komma sig av att en plats på ett boende som är helt fel för ens behov inte känns som ett alternativ. Ibland tar det också lite tid att ordna fram en plats. Möjligheten till flexibilitet och individanpassning begränsas återigen av köer och brist på bostäder.

Erhålla och behålla en bostad

Eftersom människor är olika behövs olika slags boenden. Gruppboenden känns tryggt för en del och är helt fel för andra. Några kallar socialtjänstens stödboenden för "vuxendagis". Stefan har flera gånger lämnat sin plats och retirerat till ett tält. "Det är lite omyndigförklaring av folk. Det är

blåskontroller, det kan jag stå ut med, men man ska vara hemma på kvällarna och redovisa allt man gör. Men det är ju ett alternativ, det är i alla fall ett tak över huvudet. Just nu är det så mycket... Men jag står på kö och väntar på en plats igen och jag accepterar det den här gången.”

Ibland förekommer droger även på drogfria boenden, vilket är problematiskt för de som tagit sig ur ett missbruk. ”Folk hade väl internetdroger, de var ju påtända som troll”, säger Marina. Hon tackade nej till en plats på skyddat kvinnoboende och gick i stället till en situation som akut hemlös under flera år. Hela tiden stod hon i kö till ett kommunkontrakt utan att något hände. ”Kanske för att jag inte gick genom det där boendet, jag vet inte”. Till och från bodde hon hos en man som var aktiv alkoholist medan hon kämpade för att hålla sig nykter. Förhållandet urartade snart till ännu en misshandelssituation. ”Hans favoritlek det var att plocka av mig nyckel, telefon och pengar och skicka ut mig. På nätterna när jag blivit slagen gul och blå och så där... en gång så fick jag tips om Härbärgen och så kom jag dit, i nöd.”

Idag har Marina själv lyckats ordna en lägenhet med förstahandskontrakt, delvis på grund av en lycklig omständighet mitt i allt kaos. Skatteverket krävde att hon skulle vara skriven någonstans även under tiden som akut hemlös, vilket ju inte gick. ”Men skriv mig i busskuren på Fristadstorget då. För det var ju så.” Till slut lyckades hon bli skriven hos Svenska kyrkan, inte specifikt i Eskilstuna utan hos kyrkan som institution. Just för att folkbokföringsadress saknades hittade inte skulderna från den förlorade lägenheten fram utan hängde i luften och väntade. När Marina började komma på fötter lyckades hon, just därför att skulderna ännu inte var registrerade, få ett eget förstahandskontrakt. Så fort hon fick en adress rasslade det till och skulderna kom ikapp. I det läget skulle hon aldrig ha fått ett kontrakt men det var redan påskrivet och klart. ”Så jag gick upp till min handläggare och sa, var i kön står jag efter alla år? Jag har ett papper här som jag vill att ni ska titta på. Pang, så lade jag fram det. Och det var så skönt!”

Erkki blev ombedd att göra ett blåspröva mitt i natten, vilket han ifrågasatte; ”Ni vet att jag har varit nykter länge så det är ju onödigt. Men nej, de var arga på mig. Jag tog ganska illa upp av det där, så nästa dag så stack jag iväg från Vilsta. Jag kände mig ledsen.” När han senare uppsökte sin handläggare fick han veta att det gjorts en anteckning om att han förmodligen börjat dricka igen och socialbidraget hade upphört. ”Men hur kunde de skriva på det sättet? Jag kände mig faktiskt lite illa behandlad”.

Falken framhåller också att det behövs olika alternativ för olika individer. ”Även om vi är lika varandra, människor i allmänhet, så är vi ju ganska olika inåt privat. Och en del behöver nån som kommer kanske en gång i veckan eller tillsyn av nattpatrullen som de har på Vilstaslussen. Om man är orolig och så. Min boendestödjure ringer mig om han vill nåt, annars ska de ju komma en gång i månaden, men jag är självgående då så att säga.” Även han provade ett kategoriboende. ”Jag får hjälp. Och jag är också tacksam då att jag fick komma till Härbärgen, och även till Vilstaslussen då, även om jag flyttade ut därifrån. För jag stod inte ut. Jag stod inte ut där mer än i två månader. Det var vuxendagis. Dålig koll från personalens sida på folk där. Stökigt och det var väl kanske inte fylla och grejor men folk som fick tokspel och grejor då. Vissa stunder skulle de nog ha lite bättre koll på folk där. Ja det var helvetet, men jag tror att det har blivit bättre där nu.”

Han berättar att han fått sjukpension delvis på grund av en ”sjukligt hög självständighetsnivå”. ”Jag sa det till dom där på Slussen, det kan ju ta lång tid det här. Jag hörde den ena historien efter den andra. Och jag sa till mig själv att jag sitter ju inte här på en sluss i ett och ett halvt år inte. Då kan jag ju lika gärna sitta på kåken förstår du. Det kändes så illa.” Idag bor Falken i lägenhet med kommunkontrakt, som hyrs i andra hand av socialtjänsten. För att behålla ett sådant kontrakt behöver hyresgästen sköta sig mycket väl. Några menar att det ställs mycket högre krav på de som bor med kommunkontrakt än på andra hyresgäster och att de speciella regler och villkor som ingår

i avtalet gör att det inte finns någon marginal alls när det gäller störningar eller misstankar om bakslag. För att upprätthålla den höga nivån krävs ofta en total brytning med det tidigare umgänget, vilket kan resultera i ett mycket ensamt liv. Den som har fått en lägenhet kan också hamna i ett svårt dilemma och känna sig som en svikare som inte släpper in sina vänner när de går ute och fryser.

”Det är mycket sällan jag tar hem någon som håller på och dricker sådär som en annan har gjort eller som kanske tar narkotika. Det är ju så för dig med och för alla, att det blir ett jävla spring då. Och om du inte öppnar så kommer de och sparkar på dörren och en del kan ju inte uppföra sig alls. Jag frågade vad jag ska göra om det är nån som bystar på min dörr och vill in, på fyllan. 'Ja, då blir du av med lägenheten' sa hon. Det är ju så för det här rotsnubblar-gänget som är på stan. Som har lägenhet i en tre fyra månader. Och sen är de ute på stan i fem år och Härbärgen. Och sen så fort de får en lägenhet då tar de hem hela gänget. Och då är det så här, att om det gänget är bostadslösa och har vart det i många år, eller kanske i merparten av sitt vuxna liv. De har väl kul så länge de har. Förstår du? De bryr sig väl inte om att du eller jag blir av med lägenheten. Shit happens.”

Vesa bodde en period på ett lågtröskelboende där narkotika och alkohol är tillåtet under förutsättning att man inte stör grannarna. För att finansiera sitt eget missbruk sålde han droger till sina kompisar men förbjöd dem att ta det inne på toaletten eftersom han skulle få besök av sin sonson och inte ville att barnet skulle hitta någon drog eller några kanyler. ”Nej men vi ska inte ta det här, sa de då. Vi ska ta det senare sen liksom. Och så gick de ner i källaren och tog, i min källare. I tvättstugan där och slängde kanylerna där. Så de som tvättade sen, de hittade det, så det var bara adjöss och ut där sen.”

Att slåss mot myndigheterna

En värdering av mänskliga handlingar; rätt eller fel, klokt eller dumdrigt, moraliskt eller omoraliskt, utgår alltid från de normer som råder. Normerna är de ramar som allting rör sig innanför eller utanför i olika grupper och sammanhang eller i samhället i stort. Just där samhällets normer bryts eller överskrids kan vi också upptäcka själva normerna, utifrån de som är ”annorlunda” får vi syn på vad som ses som normalt i en tids samhälle. Människor som befinner sig i hemlöshet rör sig ofta på gränsen eller helt utanför det som majoritetssamhället betraktar som normalt, önskvärt och eftersträvt. Många av de intervjuade uttrycker en önskan att åter hamna innanför, ”komma tillbaka till samhället”, bli en ”vanlig” person med ett ”vanligt” liv. Samtidigt är normerna ofta så trånga och ställer så höga krav på individen att priset kan kännas högt för att klämma sig in genom dörren till det ”normala”. Att ”bli en medelvärd” kräver kanske också en så stor förändring att det kan kännas som att suddas ut hela sin identitet och börja om från noll. Alla kunskaper och den eventuella status personen har ”på gatan”, blir mer eller mindre värdelösa i det nya livet. Det kan också vara nödvändigt för, eller en naturlig följd av, förändringen att bryta helt med alla vänner och bekanta. När en person är i färd med att ta ett så stort och avgörande steg, är det naturligt att situationen är extra känslig för motgångar. Då kan detaljer som långa väntetider, byråkrati eller missförstånd i kommunikationen vara ödesdigra för utvecklingen.

En strategi för att klara av ett liv i utanförskap är också något som sociologen Erving Goffman diskuterar i sin teori om stigmatisering. ”Personen misslyckas med att leva upp till vad andra fordrar av honom men är relativt oberörd av detta tillkortakommande. Han kan avskärma sig så i sin alienation, slå vakt om sina högst privata identitetsföreställningar och så känna sig som en fullt normal människa. Det blir för honom andra människor som inte är riktigt mänskliga. Han bär ett stigma men tycks inte ta det så hårt eller ångra sig.”

Flera av de intervjuade beskriver hur de gjort sitt bästa för att leva upp till samhällets krav, men att det finns en gräns. Plötsligt kommer den droppe som gör att bägaren rinner över, försvarsmekanismer slår in och impulsiva beslut tas. Beslut som i många fall har direkt negativ inverkan på personens omständigheter. Det kan vara att tröttna på alla frågor och lämna ett möte som man inte förstått vad det ska leda till, att lämna eller tacka nej till en plats på ett boende som av någon anledning har skapat ångest, att avbryta en behandling eller att bara strunta i att sköta sig i sin lägenhet eftersom det känns som att det ändå är kört och inte längre spelar någon roll.

Det kan tyckas märkligt att så stort utrymme ges i rapporten åt att påpeka problem inom de samhällsfunktioner som mer än alla andra arbetar för att hjälpa människor i hemlöshet. Dokumentationen utgår dock hela tiden från intervjupersonernas egna upplevelser och eftersom hemlöshet är en komplex situation som ofta samspelar med andra problem, är kontakterna med försäkringskassan, arbetsförmedlingen, olika delar av socialtjänsten och kanske missbruksvården centrala teman i de hemlösas berättelser. Detta är en stor del av deras vardag och ibland den enda länken till majoritetssamhället. Hur väl dessa kontakter fungerar har ofta stor inverkan på hur en person mår och vilken riktning livet ska komma att ta. Flertalet har haft kontakter med så många olika instanser att alla dessa klumpas ihop till ett obestämt "dom" eller "myndigheterna".

Det finns en stor medvetenhet i kommunerna om betydelsen av en sammanhållen kedja av stöd- och vårdinsatser. På vissa ställen arbetar man enligt metoden Case management eller Vård- och stödsamordning, där en person ansvarar för att hålla samman de olika åtgärderna, så att den hemlösa får en trygg relation med en person i stället för med ett flertal personer från icke helt samordnade instanser. I Eskilstuna verkar boendestödjare fylla ungefär samma funktion, så även personliga ombud som arbetar både inom kommunen och i frivilligorganisationerna. I ESO-rapporten Bostad sökes från 2009, påpekas vikten av samordning och problemet med att den hemlösa slussas mellan en mängd specialister inom respektive organisation, samt att samma tjänstemän där både ska hjälpa och utöva myndighetskontroll. Det senare framhålls som ett av skälen till att många, särskilt de med svår problematik, hellre söker sig till frivilligorganisationerna. Rapporten slår fast att "En socialpolitik som utgår från de hemlösas behov skulle sannolikt inriktas på att skapa miljöer där stabila, långsiktiga sociala relationer mellan hemlösa och enstaka kontaktpersoner kan utvecklas."

Stefan anser att samordningen kunde bli bättre för den enskilde. "Just det att det finns ett samspel, mellan soss, eller hela den här kedjan med de människor som är inblandade i det här. Att det finns ett samspel, och det gör det ju inte. Utan var och en ser ju bara sitt. Det är viktigt att hjälpen är i alla fall lite anpassad efter person. För det är jobbcoacher och coacher hit och coacher dit, men det händer ingenting. Det är mycket det här som man upplever att det är ett spel för galleriet allting. Och man ser inte att skeppet sjunker, det vore bättre att skicka nån till pumparna."

"Men det är så mycket sånt där trassel", menar Marina. "Eftersom det är förvaltningslagen, som arbetsförmedlingen styr över, och socialtjänstlagen som socialtjänsten... Och så har du försäkringskassan, som ska försöka medla mellan alltihopa. Och folk hamnar mellan stolarna."

Även rapporten Hemlös 2010 av Stadsmissionen och professor Hans Swärd betonar problemet med bristande samordning. Att en person kan tvingas upprepa sin berättelse på nytt inför varje ny handläggare och att personen tvingas driva sin egen sak i ett till synes obegripligt system av olika instanser. Samma person kan också ha kontakt med handläggare inom olika avdelningar; ekonomiskt bistånd, missbruksvård, psykiatri, vanliga sjukvården med flera, som gör motstridiga bedömningar eller fattar motstridiga beslut, samt som helt naturligt har olika mottagningstider och olika rutiner. Författarna menar att detta resulterar i en utmattningsprocess och en upplevelse av hopplöshet och förlorat förtroende för samhället. Vesa berättar om en sådan händelse, som gjorde honom

mycket besviken; ” Jag satt och pratade med en socialare där. Så sa hon så här att, ’Du ska få hjälp, du ser ut som... sönderknarkad’, då om man säger så. Så okej jag hade gjort det här, en vecka som jag inte tog nånting, så jag var avgiftad och efter det skulle jag få åka till Dageholm. Men ändå då kommer de där, Beroendecenter och säger att nej jag ska till avgiftningen före liksom. De tog till och med urinprov och blodprov och leverprov och alltihopa och allt var helt ok. Men ändå skulle jag avgiftas. Sa Beroendecenter liksom. Så jag orkade inte med det där, jag drog därifrån.”

Flera av de jag intervjuat upplever att myndigheterna har all makt över deras liv och inte är öppna för individens egna lösningar. Att flexibilitet och individanpassning begränsas av köer, bestämmelser och offentliga upphandlingar. Det förekommer att en dålig upplevelse med en enda av de olika instanserna förstör förtroendet för hela samhället. Flera upplever att ”Jag har fått ta så mycket skit”, ”Jag har fått kämpa som ett djur”, ”De bara pekar med hela handen, gå dit och gör det”, samtidigt som andra, eller ibland till och med samma personer, säger att ”Jag har en jättebra kontakt nu, som ser den jag kan bli”, eller ”Just nu funkar det, jag har en bra på soss nu”.

Stefan berättar; ”Jag utnyttjar nog inte allt jag har rätt till, jag orkar inte bråka. Allt som ställer till extra problem eller där jag kan få mothugg, då lägger jag det åt sidan. Den rätta hjälpen, vet inte om jag sökt den eller om jag inte har blivit erbjuden den. Men man märker ju att myndigheter de håller ju inne med mycket. Om man inte själv påpekar så är inte de den första som upplyser nån. De vill spara pengarna det är det som det handlar om. Och det kan ju bli en konflikt. Jag har ju en sån sida tyvärr, att vända på en femöring. Jag kan bli lite upprörd om man håller på och... I och med att jag har levt som jag har levt och har bott på Slussen, då måste jag ju ha kontaktpersoner på soss då. Men det är väldigt sporadiskt. Jag är gärna ifrån allt det där, det blir bara kaka av alltihopa. Men den personen som jag har nu, den fungerar det jättebra med just nu. På bistånd eller vad det heter.”

”Vesa säger att ”De lyssnar inte, de bara pekar på en, gå dit, gör det, precis som en hund. Fast man verkligen vill sluta missbruka, och verkligen vill det i sitt innersta så finns det ingen hjälp att få. Folk dör innan de hinner få hjälp. Det går några dagar, högst en vecka och sen kommer de och säger att pengarna räckte inte, vi fick inte den platsen, det kom annat emellan. Många utav oss, de drar i sig en överdos. De pallar inte med. det finns så många som har dött här i Eskilstuna. Och inom ett år, det är för jävligt. Och många av dem, de har bara dragit i sig. De pallar inte, orkar inte med liksom. De har bara sökt, sökt, sökt hela tiden alltså, men det blir bara stopp i varenda hörn.”

”Visst finns det hjälp att få för missbrukare”, säger däremot Alexander Kepp, före detta narkoman och hemlös, nu diakon. ”Om man själv vill så finns det hjälp. Men det kunde vara mer flexibelt. Kommunen har sina upphandlade platser, men 12-stepsprogrammet passar inte för alla. Och ibland tar det lång tid. Om någon är redo för att lägga av och är jättemotiverad och så får de ingen plats eller handläggningen drar ut på tiden. Då går det ju snett.”

”De kunde börja med att lyssna på folk”, säger Marina. ”Jag säger inte att alkoholister ska regissera allt själva. Att jag vill ha ett billigt förstahandskontrakt centralt i stan med balkong och gärna kylen fylld med Rosita varje dag. Det är inte det jag är ute efter. Utan bara människovärde. Jag har ju kämpat som ett djur. Jag har sagt att det funkar ju inte. Jag får ingen hållbar nykterhet där borta. Jag kan ju föreläsningarna bättre än föreläsarna. De tycker det är jobbigt när jag kommer, jag tycker det är jobbigt när jag kommer. Jag får inte ut nåt av det förutom att ni blir av med mig ett tag. Så jag har tjatat mig till alternativ behandling. Jag sa att jag behöver lugn, jag behöver sinnesro. Jag behöver vara, och slippa stress och slippa hetsen från arbetsförmedlingen. Slippa allting, jag vill bara vara. Lyft mig i nackhåret och släng mig nånstans. Jag skiter i vart. Och jag fick igenom det. Och det är för att jag har orkat.”

Erkki fick jobb i Stockholm och började se en ljusning, men återigen var bostadsfrågan den felande länken. Han ansökte då om en engångssumma till en billig husvagn att bo i. ”Men de sa att jag måste gå och jobba gratis, för att få socialbidrag. Men jag sa att jag har ju en arbetsplats om jag bara får pengar så... jag skulle vilja köpa en husvagn så jag kommer dit upp. Flytta till Stockholm och börja köra lastbil där. Men de ville inte hjälpa mig utan de sa att jag måste jobba gratis för att få det här bidraget. Det var det villkoret. Men jag sa att nej det går inte. Då blev jag stoppad med bidrag. Socialen ville inte höra, de ville inte prata med mig, jag tror jag var utan ersättning tre månader. Sen hittade jag en arbetsgivare här och fick börja jobba. Då började jag komma igen och komma på fötter.”

Människor i hemlöshet har generellt sett sämre möjligheter att leva upp till de krav som samhället ställer. Även för att söka hjälp behöver personen ett flertal av just de sociala färdigheter som kanske inte kan upprätthållas i en sådan livssituation. Forskaren Hans Swärd kallar det för Utsatthetsparadoxen, ”För att få det offentliga stöd deras utsatthet berättigar dem till så ställer myndigheter ofta krav som de – just på grund av sin utsatthet – inte kan leva upp till.” En person utan bostad, som inte har någonstans att förvara sina tillhörigheter och som lever i en otrygg tillvaro med tillfälliga sovplatser, tenderar oftare än andra att bli av med viktiga papper, legitimation, telefon med mera. Den som dessutom lever i missbruk och eller psykisk bräcklighet kan ha svårare att passa tider, höra av sig med återbud, vara ”aktiv i sitt hjälpsökande” och liknande. Det kan också te sig i det närmaste omöjligt att stå till arbetsmarknadens förfogande under en sådan livssituation. ”Hur kunde jag stå till arbetsmarknadens förfogande när jag bodde i busskuren”, frågar sig Marina.

Ibland kan också kommunikationen mellan klient och handläggare vara en källa till missförstånd. Alla som arbetar i de kommunala verksamheterna arbetar enligt policyn att alltid eftersträva ”bästa möjliga möte”, ändå kan naturligtvis missuppfattningar ske, som i all mänsklig kommunikation. Exempelvis berättar en person att han angivit för sin handläggare att han varit på fyra anställningsintervjuer, vilket var resultatet av ett idogt arbetsökande med väldigt många ansökningar. Handläggaren uppfattade då att han endast sökt fyra arbeten. Enligt informanten fördes inga anteckningar under mötet och senare fick han besked att ansökan om försörjningsstöd avlogs då han inte varit tillräckligt aktiv i sitt arbetsökande. Det är alltså, precis som i alla personliga möten, viktigt att kommunikationen fungerar. Som i alla diskussioner går det sämre om någon av parterna brusar upp och blir arg, eller tvärtom inte säger något alls, eller ens förstår varför mötet måste hållas. ”Jag har pratat med nån i Torshälla, berättar Gunnar. ”Och hon har suttit och frågat mig i flera månader men det händer ju ingenting. Sist jag var där; ’Ja då ska jag skriva en uppföljning av det vi pratade om sist’. Jamen ska du fråga mig en gång till samma frågor? ’Jag vill höra om det har hänt nånting och ...’ Det går långsamt, oj oj oj. Jag var ute till Slussen med Carolina, men då var det en sån här bunt före mig.”

Flera av de intervjuade upplever också att de förväntas inta en ödmjuk hållning mot myndigheterna och att de inte känner sig jämlika. Att de känner av att det hela tiden är någon annan som har makten att bestämma och som godtyckligt kan ta ofördelaktiga beslut. Några menar att de inte känner till vilka rättigheter och skyldigheter de har, andra säger att de inte orkar tänka på det och några berättar att de har koll på lagar och förordningar vilket gör dem till ”jobbiga” klienter. Flertalet av de intervjuade önskar att de slapp be om hjälp alls. Som Tommy; ”Om jag bara får en bostad så blir allt bra. Då behöver jag inte störa nån, då klarar jag mig själv.” Janne berättar, ”Att inte vara beroende av myndigheter för att få pengar, och hålla på och tjafsa! Det tar så enormt mycket energi och tid. Tid som jag hade kunnat använda till att söka ännu fler jobb. Ibland känner man sig som Don Quijote som slåss mot väderkvarnar. Men de ska få slåss mot en väderkvarn och det är jag.”

Att överleva varje dag

Hur klarar man sig då rent praktiskt helt utan något som helst slags hem? ”Man tvingas bli bra på det.”, säger Marina. ”Man hittar portkoder och man byter portkoder, i tvättstugor är det ju varmt. Solarier finns 24 timmar och gym. Man går in där, köper ett medlemskort, lägger sig i solariet och drar ner. Aktar sig för kamerorna. Och håller masken uppe.” Det är extra tufft som kvinna, men något av den starkaste och tryggaste gemenskapen som finns, det är faktiskt bland lirarna på stan. De har skyddat mig jättemycket.”

Att klara natten är ett av problemen, ett annat är att sysselsätta sig dagtid. En natt på Härbäret avslutas klockan sju på morgonen när alla måste lämna rummen. Då finns möjligheten att gå en trappa ner och äta grötfrukost i Diakonicens lokaler. Där finns frukost, värme, tv, tidningar, kaffe och gemenskap med cafévärdarna och andra besökare om man vill. Klockan tolv är det gatan som gäller igen. Marina fortsätter; ”Och då säger kommunen, ja då kan ni ju sätta er på biblioteket. Ja det öppnar ju, men där kan man inte sitta i all oändlighet. Vad tror de att hemlösa människor gör? För att hålla modet uppe och värmen uppe? Ja man dricker ju inte örtte och diskuterar Kafka direkt.”

Stefan har delat upp alla viktiga ägodelar i olika fickor på kläderna. ”Det jag äger och har just nu, det är det du ser här. Man måste ha olika fickor för att kunna ha bankkort och allt sånt där på olika ställen. För om man skulle förolyckas ska man inte ha allt på ett ställe. Det går inte att ha allt i en väska, utan man lär sig knepen.” Han menar att, ”Det värsta är att inte ha någon fast punkt. Att leva ute och få dagarna att rulla. Jag tror ingen kan förstå hur jobbigt det är.” Det börjar också bli svårare att ta sig in på ställen där det är varmt. Det är mer kontroll från vaktbolagen och fler och fler ställen börjar låsas och övervakas. Vesa berättar; ”På dagarna driver jag på stan och gnor ihop pengar och, ja... ” Ett långvarigt narkotikamissbruk, men också det hårda livet utomhus i ständig rörelse, har satt spår i kroppen. Benen är till exempel fulla av åderbräck. Som flera andra vittnar han om att livet som hemlös förvärrar missbruket och vice versa. ”Förut då knarkade man ju bara för att, ja man testade och så och så vart man beroende. Nu för tiden har det blivit så att man slår i sig en rykare för att få natten att gå. Och hålla värmen och så.”

Umgänget begränsar sig till de som är i samma eller liknande situation. ”Jag har suttit hela livet på anstalt. Om jag snackar med en sån där Svensson-kille som jobbar och så vidare, de skulle ju bli chockade liksom. Jag vet inte hur jag ska umgås med dem. Och det är inte så fint att komma till sina barn eller till morsan om man är påtänd. Så jag håller mig till mitt folk, där har man sina ställen och sitt knark. Där är kompisarna. Men på dagarna är det terror. Det finns ingenstans att vara. Vakterna är på oss hela tiden och säger att om vi inte sticker så får vi stryk”.

Han menar att det här är första gången någon intresserar sig för hur hemlösa har det och vill gärna framföra ett budskap. ”Jag vill säga till alla alkoholister och narkomaner och hemlösa i hela Eskilstuna att vi samlar ihop oss och drar upp till stadshuset och sätter oss där och vägrar gå. Då måste de hjälpa oss!” Den hjälp han efterlyser är en mer flexibel missbrukarvård med kortare köer, men framför allt fler bostäder. ”Det spelar ingen roll hur fint de gör Eskilstuna, vi kommer finnas kvar. Och så länge vi inte får tak över huvet eller nånstans att vara liksom. Så länge kommer vi bryta oss in i förråd och trappor och... Som på vintern; det går inte att sova ute.”

”På dagarna sitter jag väldigt mycket på arbetsförmedlingen, söker på alla de olika sajterna, Stepstone, Monster och Linked in”, säger Janne. ”Jag försöker ha som ambition att söka en 7-8 jobb i veckan. Eller så går jag till biblioteket, sitter där och läser, jag sysselsätter mig. Det är ju det här att man bara slår ihjäl tid, men jag ser det här som en period. För mig är det primärt nu, åtminstone kortsiktigt, att jag måste komma ut i arbete. Men om de, ja var bor du nånstans? Ja jag bor nere på Härbäret, då är det ju... Och om man börjar jobba så kan man inte vara här. Det är en omöjlighet.

Då ska du stå och köa här från klockan fem och komma in klockan sju, annars får du ju ingen plats. Och sen så ska man då gå ut klockan sju. Så det blir en omöjlighet om jag kommer ut i arbete. ”Jag saknar lite rutiner”, säger Falken. ”Men jag har lagt mig till med rutiner så att jag är hemma på vissa tider och kör vissa tider så här då, men det är bara för att man ska må bra i huvet och ha vissa saker att styra på då va. Jag har vissa ställen som jag cyklar till och lite tider så här då som jag avsätter. Men det är ju bara för att det ska vara strukturerat då.”

Svenska kyrkans härbärke i Eskilstuna

Sedan 1999 finns Svenska kyrkans härbärke i Eskilstuna. Där erbjuds tillfällig övernattnings för personer i akut hemlöshet. Behovet är stort; från januari till juni 2015 hade Härbärgets omkring 1500 gäster med hundra unika besökare. Under samma halvår var det närmare etthundra personer som önskade få en sovplats med nekades på grund av platsbrist. Alla intervjuade menar att det behövs fler platser och att Härbärgets är en plats som betyder mycket för Eskilstuna. Verksamheten drivs av personal anställda av kyrkan samt ett antal volontärer och får även ett årligt bidrag av Eskilstuna kommun. Tidigare har Härbärgets hållit stängt under sommarmånaderna, men sommaren 2015 hölls det öppet genom ett samarbete med kommunen. Den som återkommer till Härbärgets under en sammanhängande period om mer än två veckor uppmanas att kontakta socialtjänsten för att i samråd göra upp en planering för en väg ut ur hemlösheten. Härbärgets får inte bli en permanent lösning utan är till för just akut hjälp. Ändå finns flera ”stammisar”, som ser till att komma i tid nästan varje kväll. Bland männen är det alltid de åtta första i kön som kommer in. De två platserna för kvinnor kan i stället stå tomma, beläggningen går i perioder men det har skett en viss ökning även av kvinnliga besökare.

”Jag bor på Härbärgets just nu”, säger både Stefan, Vesa och Janne, trots att det inte går att bo där. Men de återkommer natt efter natt eftersom de inte har några andra möjligheter. Janne berättar, ”Första gången kom jag kvart i sju, då var det ju kört. Nu är jag här fem varje dag. Oavsett väder så måste man vara där två timmar innan de öppnar.” På Härbärgets finns inga krav på nykterhet eller drogfrihet men ingen narkotika eller alkohol får tas med in. ”Många är i dåligt skick”, fortsätter Janne. ”De trycker i sig allt de har eftersom man inte får ta med något in, och nästan alla har diabetes också. Jag har nog ringt ambulansen tre gånger där i kön.”

Några har Härbärgets som sin fasta punkt i livet, andra kommer tillfälligt. Stefan menar att en anledning till att han lyckats behålla en känsla av människovärde är att han har en tillhörighet på Härbärgets och på en dagverksamhet i det så kallade K68, inom Individ- och familjeomsorgen. ”Det låter kanske sjukt att säga, för här kan jag inte växa som människa, men jag har ändå en roll att fylla när jag kommer hit. Och det känner jag att nåt mer kan jag inte göra idag för jag har ingen mer tillhörighet i samhället idag. Och det räcker för mig som det är idag.”

Marina känner stor tacksamhet mot Härbärgets. ”Jag har faktiskt Härbärgets här, och kyrkan, att tacka för hjälpen. Både pingstkyrkan och kyrkan. Utan dem hade inte jag levt idag. Och det är både fysiskt och psykiskt. Aldrig! Jag har fått mycket stöd, både känslomässigt och praktiskt. Och speciellt som kvinna.” Flera vittnar också om att Härbärgets är som ett andningshål. I och med att det inte är en myndighet blir det ett mer jämlikt möte där man kan ”vara som man är” och ändå bli respekterad som människa. Ingen behöver berätta om sina problem eller motivera sina handlingar eller behov, ingen fattar där några beslut om ens framtid, men det finns möjlighet till råd och stöd om det efterfrågas. På kvällen serveras ett mål varm hemlagad mat och det finns även möjlighet att duscha och tvätta kläder.

”Jag har ju väldigt bra kontakt med alla som jobbar här”, säger Stefan. ”De har ett enormt stort hjärta allihop. Det är rakt igenom dygnet runt. Det finns de som är väldigt bestämda och reglerna

måste man följa. Ibland blir det lite för rörigt med missbruk, det kunde vara strängare regler. De stänger dörren och sen är ju vi nio missbrukare ensamma där inne. Det kan hända i princip vad som helst. Men man får inte tänka så. Det är bara att öppna dörren om man vill ha kontakt, då går larmet. Så visst, mycket kunde vara bättre, men det är guld värt att det finns, annars hade man legat i någon trappuppgång eller nånstans där det finns värme i alla fall.”

Janne menar att, ”Den som bidrar minst till den här verksamheten det är kommunen. Och jag tycker det är så dåligt! Det borde ligga i kommunens intresse tycker jag, att få det här att fungera och kanske till och med utöka det. Eller kanske några som är ute och träffar några av de här, för att de hänger ju på vissa ställen. På gågatan här vid systembolaget eller de sitter inne på biblioteket och ofta är de ju påverkade av alkohol eller nånting. Så det kunde ju vara lite uppsökande. Sen är det ju alldeles för lite platser. Du kan ju tänka dig, åtta stycken. Många som kommer sent, de får ju gå. Vart ska de då ta vägen? De sover i parkeringsgarage och allt möjligt.”

”Det är bra att det finns”, tycker Gunnar. ”Jag känner det inte alls som nåt förnedrande att bo där. Jag vet ju större förlorare och större stjärnor än jag som har bott där. Men det som jag tycker är synd är att inte kommunen kan få ändan ur vagnen att bygga nåt större. 8 platser är ju en spott i havet.” ”Jag tycker kommunen ska ta och tänka om lite”, säger Falken. ”Jag är väl medveten om att de pyntar in pengar till härbärgen här och det är nog många tacksamma för. Men i stället för att skälla på härbärgen så kan de fixa lite extra lokaler att hysa folk i. Folk ska inte tro att det är gratis att driva härbärgen, det kostar mycket pengar. Men sen kommer caféer hit och skänker bröd och folk skänker kläder. Det är bra att de inte slänger, utan att det kommer hit då. Och de som jobbar här är skitbra. De får höra mycket elakheter och grejer. Men de är helt underbara här, det är ovärderligt det de gör.”

Det har skett en ökning av unga besökare, av äldre som har stort vårdbehov men inte har fått plats på äldreboende och på grund av skulder inte kan få en lägenhet, samt minoriteter. Diakoncenter, som ligger samma lokaler och har öppet dagtid, erbjuder frukost och samvaro fram till klockan 12, samt stödsamtal, råd och hjälp. De som arbetar där är frukostvärdar, diakoner samt personliga ombud, som bland annat kan hjälpa till med myndighetskontakter och följa med på samtal för att främja en jämlik kommunikation. Personliga ombudet Carolina Bäck berättar att det kan vara en lång förberedelse innan ett möte med socialtjänsten eller försäkringskassan. Då pratar man igenom vad klienten vill få ut av mötet och vad som ska diskuteras. Utan en tydlig målbild kan det hända att klienten går i försvarsställning och bara säger ”Jag vet inte.” Då blir det inte ett bra samtal och socialsekreteraren kan uppleva att personen inte är motiverad eller aktiv, vilket kan inverka menligt på fortsatta insatser. Både personliga ombud och diakonerna ägnar sig även åt uppsökande verksamhet för personer i riskzonen.

Enligt Carolina Bäck syns en ökning och breddning även av dessa riskgrupper, vilket visar på en ökad sårbarhet i välfärdssamhället. Hon påpekar att så mycket hänger på individen själv idag och att mycket beror på vilka förutsättningar man har med sig hemifrån, om man vet hur saker fungerar, hur man sköter sin hushållsekonomi och det ”vardagliga”. En så enkel sak som att prioritera att betala mobilräkningen först. Att stå utan telefon kan vara ödesdigert i och med att man måste vara tillgänglig för exempelvis arbetsförmedlingen och måste kunna ringa hyresvärderna, försäkringskassan med mera. Ibland går det att lösa problemen innan de blivit allt för stora, en förfallen räkning kan gå att få uppskov med innan den hamnar hos inkassoföretagen eller kronofogden, hyresvärderna kan vara resonabel om det är kärvt med hyrespengar tillfälligt. Den som inte är tillgänglig på mail och telefon riskerar också att på grund av utebliven kontakt bli av med försörjningsstöd, A-kassa och annat helt i onödan.

En relativt ny grupp som också är bostadslösa, är de EU-migranter som sover i bilar eller tältläger. Eftersom dessa inte är skrivna i Eskilstuna kommun och inte är svenska medborgare har de inte rätt till hjälp eller skydd här. Hittills har privatpersoner och ideella föreningar som "En bättre chans", stått för den enda hjälpen. Härbärgets välkomnar även personer som inte är skrivna i kommunen men endast för en natt. Det händer dock nästan aldrig att EU-migranterna uppsöker Härbärgets eftersom det bara finns enstaka platser och inte går att ta emot familjevis eller gruppvis. Härbärgets är för närvarande (hösten 2015) i en förändringsprocess, som är ett första steg mot ansökan till en stadsmission. En stadsmission kan möjliggöra en utökning och breddning av verksamheten, vilket skulle gynna även gruppen EU-migranter. Föreningen Härbärgets har bildats, med Svenska kyrkan som huvudman och ett avtal om ekonomiskt stöd har skrivits med kommunen.

I den tidigare nämnda ESO-rapporten Bostad sökes, dras slutsatsen att delar av socialtjänsten borde avknoppas och överföras till frivilligorganisationerna. Bland annat för att motverka socialens dubbla roll som hjälpare och myndighetsutövare. Kommunstyrelsens ordförande Jimmy Jansson anser dock inte att en stadsmission ska ersätta kommunala funktioner utan snarare komplettera dem. Han menar att han är medveten om att kommunen inte gör tillräckligt för utsatta människor, trots att mycket görs, och att det behövs ickekommunala verksamheter som ett komplement. Dels för att kunna erbjuda något i mer tillåtande former för de som av olika anledningar inte lyckats i de boenden som kommunen driver, dels för att en del människor helt enkelt inte litat på kommunen utan hellre söker sig till alternativen.

Går det att bygga bort hemlösheten i Eskilstuna ?

Flera frivilligorganisationer engagerar sig i frågan om hemlöshet. I Eskilstuna finns flera verksamheter som drivs mer eller mindre ideellt. Men ytterst är det kommunen som ansvarar för problemet. Sveriges länsstyrelser fick 2012 i uppdrag av regeringen att stödja kommunerna i arbetet att förebygga och motverka hemlöshet. I sin rapport Hemlöshet- en fråga om bostäder, pekar de på olika verktyg som kommunerna kan använda. Bland annat riktlinjer för bostadsförsörjning, vräkningsförebyggande arbete, och samverkan med bostadsföretag. I Eskilstunas *Riktlinjer för bostadsförsörjning 2014-2018* står att kommunen arbetar för att motverka hemlöshet. Det står däremot inte HUR det görs. När det gäller att praktiskt få fram fler tillgängliga lägenheter berättar markingenjörerna på kommunledningskontoret Hans Ollman och Camilla Björkman, att det endast går att påverka de allmännyttiga bostadsföretagen Kommunfastighet AB och Torshälla Bostad AB. De ägs delvis av kommunen och kan åläggas att bygga ett visst antal hyreslägenheter per år.

För övrigt är det marknaden som styr och byggherrarna kan själva avgöra var, när och hur de ska bygga. Är de inte övertygade om att det är ekonomiskt lönsamt att bygga så bygger de inte. Om bostadsbristen är för låg på en ort vill de heller inte bygga eftersom det då är en för stor risk att investera där. Byggherrarnas dominans råder överallt utom där kommunen själv äger marken. Så upptäcktes till exempel ett tidigare planlagt kommunalt markområde som inte var bebyggt. Då gick det att behovsanpassa byggandet där, vilket resulterade i små hyreslägenheter som speciellt passade ungdomar. Problemet är annars att nybyggt blir så dyrt att "vanligt folk" inte har råd att bo där. När kommunstyrelsen gjort förslaget till riktlinjer för kommunens bostadsförsörjning 2012-2018, skrev Arbetsmarknads- och familjenämnden ett yttrande angående innehållet. Bland annat påpekades att:

- Kommunen bör köpa ett antal mindre, billiga bostadsrätter som sedan kan hyras ut till personer som har svårt att få eget boende.
- Det är av vikt att få en förbättrad dialog med privata fastighetsägare gällande behoven för särskilda grupper.

- Behovet av att investera i kommunala boenden som alternativ till egen lägenhet för personer som ställs utanför bostadsmarknaden på grund av marginalisering bör lyftas fram.
- En målsättning i riktlinjerna bör vara att motverka hemlöshet i kommunen.
- Konceptet med "bostad först", som har visat goda resultat i USA och flera nordiska länder, bör införas i Eskilstuna.
- Möjligheten att arrangera en form av sammanhållen bostadsförmedling bör diskuteras.

Förslagen motiverades delvis med resultat som framkommit i den beredning för socialt arbete, som kommunen arbetat med år 2007-2009. En rapport från beredningen slår fast att hemlöshetsproblematiken inte enbart berör socialtjänsten utan även hälso- och sjukvårdspolitik, arbetsmarknadspolitik, integrationspolitik, skolpolitik och bostadspolitik. Därför bör frågan föras på övergripande politisk nivå. I rapporten nämns också att det är ett problem att socialtjänsten tvingas ta allt större ansvar för att ordna boende till personer med olika behov, som inte kan skaffa sig boende på egen hand. Trots att beredningens rapport låg till grund för beslutsfattande och att resultaten till stor del implementerades i verksamheterna, ligger en stor del av ansvaret fortfarande kvar hos socialtjänsten, även fast de inte själva kan åstadkomma allt som ovan nämnts utan incitament i form av en bostadspolitik som aktivt arbetar med frågorna.

Kommunstyrelsens ordförande Jimmy Jansson säger att det är viktigt att hemlöshetsproblemet beaktas och finns med i riktlinjerna för bostadsförsörjning, men att det inte avser några specifika åtgärder mot hemlöshet med exempelvis särskilda billiga flerfamiljshus för det, utan att man tittar på helheten att försöka öka bostadsbeståndet. Han ser absolut inte att Eskilstuna skulle kunna följa i samma spår som exempelvis Nyköping där kommunen äger egna fastigheter som hyrs ut till hemlösa. Inte ens för just de med komplex problematik som annars är hänvisade till Härbärgen. "Nej, nej, då blir det social housing" säger han och syftar på ökad segregering och stigmatisering. I stället tror han mycket på så kallad stadsläkning, som förenar flera av Eskilstunas förvaltningar under ledning av Stadsbyggnadsförvaltningen. I påbörjade och planerade projekt diskuteras sätt att minska fysisk och social segregering, genom planerat byggande. Exempelvis att ytterområden byggs ihop med centrum, att bostadsutbudet blir varierat i bostadstyp, storlek och upplåtelseform, samt att offentliga miljöer, service och transporter förbättras. I förslaget för stadsdelen Skiftinge poängteras att mångfalden hos boende i området ska tas till vara genom att bostäderna ska vara varierande i storlek och också tillfredsställa olika behov i form av skiftande betalningsförmåga. Dock står inte heller i denna plan någonting uttalat om människor som har svårt att få hyra en bostad eller som behöver mer stöd i sitt boende. Det är inte säkert att olika stadsläkningsprojekt i Eskilstuna skulle, åtminstone i ett första skede, ha någon praktisk betydelse för dessa. Möjligen om bostadsbeståndet skulle öka så avsevärt att kraven på hyresgästerna drastiskt skulle sänkas och några av de billigaste lägenheterna skulle bli tillgängliga även för dem.

Ett problem som många i Eskilstuna annars påtalar är att det byggs på fel sätt, dyra bostadsrätter på attraktiva lägen i centrum. "Det byggs ju inte för folk", påpekar Janne. "Det byggs för såna som kanske kommer utifrån eller som har sålt sina hus." När det gäller hyreslägenheter gör bristen att hyresvärdarna ställer högre och högre krav, vilket hårdast drabbar de med svagast ställning på bostadsmarknaden. "Det är svårt på hyresmarknaden just nu. Det är skitsvärt", säger Falken. "Det har nog inte varit så sen 80-talet, med arbetslöshet och allt. Och de här bostadsrätterna, det är ju en väldig kontrast då. Det är nog de senaste byggen de har gjort här nu och så mitt emot Härbärgen då... Ganska talande!" Stefan tycker att Eskilstuna i stort har blivit sämre. "Ja inte är det vad jag växte upp i, det håller på att spåra ur hela stan. Totalt. Jag tänker på helheten. Man kan ta allt från jobb till kriminalitet och sjukvård. För jag vet ju, jag har ju varit inblandad i allt så jag ser att det blir bara sämre allting. Bostadsfrågan, men det är ju likadant i hela Sverige. Ja det är sorgligt, men det där får väl politikerna styra upp, för det är ingenting som jag kan... Det är ju en omöjlighet att få tag i en hyreslägenhet. Och har man då skulder, då är det ju kört på en gång."

Kommunledningen motiverar de centralt placerade och dyra flerfamiljshusen med att det är viktigt att centrum inte är avfolkat och otryggt, samt att det behövs ökade skatteintäkter för Eskilstuna, inte minst för att uppbåda resurser som kan användas till att värna utsatta människor. Ända sedan strukturuomvandlingen från 1970-1980-talen har Eskilstunaborna haft en lägre medelinkomst, lägre utbildningsnivå och högre arbetslöshet än andra städer i närområdet. Med ett näringsliv huvudsakligen inriktat på tillverkningsindustri drabbades staden även extra hårt under lågkonjunkturen i början av 1990-talet och under finanskrisen 2008. Exempelvis Västerås har haft en annan socioekonomisk struktur som har gett bättre möjligheter att klara omställningen, samt stora företag som ABB som inte har utlokalisrats eller behövt läggas ned. Tanken är att om personer med hög skattekraft ska lockas att stanna kvar i, eller bosätta sig i, Eskilstuna behövs goda kommunikationer och attraktiva lägen för bostäder, exempelvis nära affärer och järnvägsstationen. En förhoppning är också att flyttkedjor ska lösgöra billiga bostäder när äldre personer flyttar till de moderna och centralt belägna nya bostäderna. Erfarenheten visar dock att många äldre i stället bor kvar och effekten av flyttkedjor blir liten.

Oavsett läge så blir nybyggt dyrt, men det finns också alternativ med prispressat byggande, som SABO:s kombohus, ett prispressat typhus för kompletteringsbebyggelse. Hustypen togs fram genom en tävling utlyst av Sveriges allmännyttiga bostadsförbund (SABO). Det är flerfamiljshus som kan beställas nyckelfärdiga till ett fast pris av 12 000 kronor/kvadratmeter, vilket innebär en månadshyra på ca 7 500 kronor för en trerumslägenhet. Jimmy Jansson säger att han är väl förtrogen med kombohusen och att Kommunfastighet AB arbetar på liknande sätt för att bygga lika billigt.

För att få fram fler bostäder, berättar Jimmy Jansson, har ägardirektiven för Kommunfastighet skruvats upp ordentligt. De har redan pressats till en så hög byggtakt som är ekonomiskt och tidsmässigt möjlig. Den allra vanligaste orsaken till långsamt byggande, menar han, är inte ekonomi eller brist på mark, utan långdragna överklaganden och att detaljplanerna som planlägger mark för bebyggelse är för få. Den åtgärd som görs är att skjuta till extra pengar i den kompletterande budgeten för 2016, för att öka antalet detaljplanerare. På grund av kommunens sparkrav är detta den enda satsningen för 2016 där det tillförs nya pengar, förutom redan planerade eller pågående projekt. Motivet är att öka byggtakten. Det finns alltså en strävan inom kommunen att öka bostadsbeståndet och att ålägga de allmännyttiga bostadsbolagen att bygga så billigt som möjligt. Dock tas inga särskilda åtgärder specifikt mot hemlöshet med i planeringen av bostadsbyggandet eller utformningen av bostadsmarknaden. Carolina Bäck från Diakonicenter/Härbärgat, som är djupt engagerad i problemet frågar sig: ”De som inte klarar av ett vanligt boende då? Som inte fungerar där, som är stökiga, högljudda eller inte kan sköta allt. Ska det inte finnas någonting för dem? Ska människor anpassa sig efter befintliga bostäder eller ska bostäder anpassas efter människors faktiska behov?”

Det botemedel mot hemlöshet som kommunledningen framför allt litar till är alltså ett ökat bostadsbestånd. Med den takt som ökningen av beståndet sker idag syns dock ingen minskning av bostadsbristen under de närmaste åren, utan endast en minskad ökning av bristen. Därför försöker man öka takten, men faktum är att det ändå tar lång tid och att befolkningen också fortsätter att öka. Varje år flyttar omkring 1 200 personer till Eskilstuna, av dem är omkring en fjärdedel studenter och en stor del är flyktingar. Det finns en påtaglig risk att utsatta grupper ställs mot varandra i bostadsfrågan och det är kanske inte konstigt att den som varit utan bostad i årtal blir förvånad och arg när det verkar som att det utan problem ordnas fram lägenheter till nyanlända. Föreställningar om just detta är helt klart vanligt förekommande hos många. Flera av de intervjuade kommenterar situationen; ”Nu finns inga lägenheter för man har tagit in väldigt många flyktingar.” ”De fyller alla lägenheter på K-fast och sen betalar ju kommunen lägenheterna.”

”Vi har väl förstört den här stan litegrann genom att ta emot så många flyktingar. Inget emot invandrare så, men nu tror jag vi har nått gränsen för vad kommunen klarar av.” Exemplet är många på hur situationen verkar te sig utifrån.

Det faktiska förhållandet är dock att Eskilstuna kommun har en överenskommelse med länsstyrelsen att ta emot och ordna bostad till 15 nyanlända per år, vilket motsvarar ungefär tre lägenheter. Därutöver finns en skyldighet att ta emot ensamkommande flyktingbarn och det finns även asylboenden som är gruppboendestäder för tillfälligt boende. Övriga inflyttade med invandrarbakgrund kommer enligt EBO-lagen, lagen om eget boende, och de får ordna sitt boende själva i likhet med alla andra invånare. Flertalet som flyttar in efter att ha fått uppehållstillstånd blir inneboende hos landsmän, familj, vänner eller släktingar. Kommunfullmäktiges ordförande Jimmy Jansson anser inte att just bostadsfrågan är unik i att ställa grupper mot varandra. ”Det ser man ju nu, det finns inte en enda fråga som det inte går att vända och vrida på och få till att det är flyktingarnas fel”, säger han. Han menar att ingen behöver oroa sig för att nyanlända skulle få en gräddfil in på bostadsmarknaden och få lägenheter som andra annars skulle ha fått. Då ser han ett större problem i att det kan bo tjugo personer i samma lägenhet på grund av systemet med inneboende, vilket förutom dålig livskvalitet för de boende kan innebära risker när det gäller brand och utrymningsvägar samt hög belastning på ventilation, vattenledningar med mera. Det finns också en svart marknad och en risk för utnyttjande av människor som får betala ockerhyror för några kvadratmeters yta.

Hemlös men inte hopplös

En egen bostad står högst på önskelistan för var och en av de intervjuade. Efter att intervjuerna gjorts har flera också kommit vidare mot sina mål. Marina har egen lägenhet nu och planerar att så småningom kunna påverka och förändra de brister i systemet hon upplevt. ”Jag ska tillbaka till samhället”, säger hon. ”Jag tror att jag har ganska mycket att ge tillbaka, med mina erfarenheter.” Det viktigaste är dock att få kontakt med sonen som hon inte fått träffa på sex år. ”Jag tänker att ok, han kommer om han vill... Om några år. Men det är en stor sorg jag bär på!”

Trots allt ser Marina ljus på framtiden och hon vet att andra undrat varifrån hon fått sin styrka. ”Jag ser ljus på framtiden. Och det gör jag nästan uteslutande för att jag har orkat och fixat ett bra skyddsnät runt mig. Respektfulla människor, som låter mig själv ta ansvar för mitt eget liv. Åt vilket håll jag än vill välja. Men just att jag har orkat med det. Jag har fortfarande ett värde, fast folk får tycka och tänka, spotta och slå. Eller har gjort. Jag har fortfarande ett värde. Och jag är så tacksam att jag har i det här läget kontaktpersoner, som jag själv har initierat via kyrkan. Jag har själv riggat upp så att jag har ett bra stöd via socialtjänsten, en kontaktperson som försöker lyfta mig. Hon pushar mig för att hon ser den jag kan bli. Och det här har gjort mig så förtvivlad tidigare för det är ingen som ser vem jag är. Och där har jag hjälpen nu. För de vet också hur skör jag är. Och att bygga på lite, lite, lite, lite varje dag. Men det tar lång tid det här, och jag är otålig.”

Janne vill också framåt, men planerar att lösa ett problem i taget. ”Jag har ju ett driv liksom. Jag vill få till en förändring. Men det går ju inte att börja ha några långsiktiga mål här och nu, utan här är det ju primärt bara att man står där i kön och tycker att jaha nu står jag här igen liksom. Man får ju skapa sin egen trygghet inom sig själv. Man skapar inte det med någon yttre förutsättning. Ungefär som om jag skulle ha 100 miljoner, jag skulle inte förändras som person. När jag var 30 år trodde jag väl det. Men nu är jag lite mer så där att, det är inte det som det handlar om. Jag har inga materiella målsättningar, jag säger som min mamma att det viktigaste är att vara hel och ren.

För Stefan försvinner alla negativa tankar om dagens problem, om han jämför med hur det var för fyra år sen. ”Man växer som människa för varje dag när man är nykter. Jag tänker att om jag bara

håller mig ifrån missbruket så löser sig allt det andra. Och det gör det, fast det tar tid. Jag har lärt mig uppskatta det här lilla, det gjorde jag aldrig förut. Allt har bara rullat på. Jag har alltid haft det bra ekonomiskt. Jag har jobbat och jag har slitit. Och nu lever jag på runinens brant om man säger. Men jag har det ändå bra idag mot vad jag har haft, med tryggad inkomst och... Jag lever utifrån de pengar jag får och jag super inte, så pengarna räcker ju givetvis då." Det han tänker se till att skaffa sig är en bostad och en sysselsättning. En plats där han är välkommen och behövd. "Det löser sig förr eller senare utanför stan. För jag är beredd att flytta. Men vi får se när den dagen dyker upp. Jag har ingenting som binder mig längre här."

Erkki har redan pratat med några politiker om sin idé med ett hus för före detta missbrukare och hemlösa. "Jag skulle gärna vilja påverka lite. Många människor skulle bara behöva en chans. Det skulle behövas ett hus, det finns hus som står tomma, där skulle människor kunna bo. De slutar missbruka, men sen kommer de ut på gatan igen och till samma gäng och kompisar. Det är många som ramlar tillbaka. Det behövs liksom ett ställe där de kan bryta!" Han undersöker också möjligheterna att skapa en fast mötesplats i centrum, kanske i en husvagn. Där ska finnas bullar och varm dryck, men framför allt medmänniskor att prata med. "Missbrukare vill inte bara träffa andra missbrukare, vet du." När jag frågar vad han tycker om Eskilstuna lyser han upp; "Ja det är Älsklingsstuna! Jag bodde två år i Finland, 1982-84, sen när jag kom tillbaka hit så kände jag att jag hade kommit hem."

Trots att Erkki trivs så bra i Eskilstuna är han inte helt nöjd med hur allt fungerar, framför allt när det gäller att bemöta socialt utsatta människor. "Man måste liksom också respektera människor som har det svårt. Jag menar nånting måste göras. Folk dör alltså, folk som jag känner, det är många som har dött här under ett halvår. Man tänker liksom att... tänk om det kunde göras på något annat sätt. Man blir lite ledsen, folk dricker ihjäl sig. Och det är då man tänker att allt inte står rätt till. Man kan satsa mer. Jag ser i öppenvården och jag har varit övervakare för flera stycken, de har inte ett högt värde, men om man värderar dem och ger dem en chans så mår de mycket bättre och ibland är det allt som behövs. När man ser att det går att göra skillnad... Jag har läst lite psykologi och själavård och så där. Jag är engagerad i en kyrka och har också besökt Hällbyfängelset en gång i veckan. Och så har jag jobbat inom frivården. Jag har jobbat mycket med problemfall, för det är ingen som vill ha de fallen. Det är liksom en chans för dem, man bygger en relation. Man sätter klara och tydliga gränser och man håller de här gränserna men ändå visar kärlek. Att man ger en chans."

"Jag har testat på allt jävla skit, rännstenen precis allt", säger Vesa. Sovit i buskar, parker, precis allt. Det enda jag inte har testat på, vet du vad det är ärligt talat? Det är leva ett familjeliv. Jag har två söner, men jag satt inne hela deras uppväxt". Hans plan just nu är att få komma till ett behandlingshem i Katrineholm, som inte använder 12-stegsmetoden. Han tror att han aldrig kommer att genomföra en hel 12-stegsbehandling utan behöver något mer motiverande, vilket han ser i hemmet Dageholm. Enligt den information han fått är det ett ställe som tar ett grepp på hela livssituationen och planerar för utbildning, sysselsättning och fritidsaktiviteter för att bygga upp en bättre chans till ett meningsfullt liv efter missbruket. I samband med behandlingen vill han utbilda sig till kock och även börja träna för att stärka sin kropp, som nu "bara knakar överallt".

Framtidsdrömmarna handlar alltså ofta om "ett vanligt liv" och om att återfå sin värdighet. Falken säger; "Jag tycker man ska försöka sköta sig om man kan. Nu har jag provat väldigt många saker i mitt liv. Men det skadar inte att testa att sköta sig. Det är mycket man kan göra om man sköter sig. Mycket som man får med på köpet när folk och omgivningen börjar se att, han kanske inte blir så förbannad om man säger fel till honom. Och den här kanske man kan bjuda hem på en kopp kaffe. Ja man får så mycket på köpet i gengäld, om man har tålamod med folk och sig själv i synnerhet då." Han trivs med sitt kommunkontrakt, men hoppas att någon gång kunna bo i ett hus i ödemarken

med djur och ett riktigt stall. Om han vinner på Lotto vet han precis vad han ska göra. ”Då skulle jag köpa mig ett hus på landet. Och så gå direkt upp till kronofogden och betala mina skulder. Och blir det en 20–30 000 över så säger jag att det kan du ta och bjuda dina vänner på smörgåstårta. Med snaps till. Men det stannar vid en dröm än så länge.”

Gunnar blir lite provocerad när jag frågar vad som skulle vara det perfekta livet för honom. ”Vadå perfekt? Det perfekta livet finns inte, det kan du bara glömma! Men att få klara mig själv, att få stänga min egen dörr. Att få titta på tv-program när jag vill görat, laga min mat som jag vill göra och äta den som jag vill och bjuda hem... om jag vill bjuda hem nån. Jag har stora framtida vyer att jag flyttar till Norge, så fort jag får i tänderna. Eftersom jag är yrkesförare, det skriker de efter där. Då löser jag problemet, då får jag in kapital så jag kan betala mina skulder till kronofogden, sen har jag ett boende och så får jag göra någonting jag trivs med. Jag tycker om att arbeta och träffa människor. Det värsta jag vet är att sitta hemma och titta på tapeterna. Det blir jag tokig av. Samma sak när jag löser korsord. Så tråkigt att bara sitta och skriva, då reser jag mig och börjar steka pannkakor eller nåt. Det måste vara något som rör sig, jag kan inte vara passiv.”

Källor och litteratur

Eskilstuna stad. Stadens äldste.

Eskilstuna stad. Fattigvårdsstyrelsens arkiv.

Fors socken. Fattigvårdsstyrelsens arkiv.

Kloster socken. Fattigvårdsstyrelsens arkiv.

Eskilstuna, Kloster och Fors kyrkoarkiv.

Frälsningsarméns arkiv.

Ekilstuna stad. Kommittéer.

Eskilstuna kommun. Stadsbyggnadsnämndens arkiv: Bostadsförsörjningsprogram 1976-95.

Eskilstuna kommuns bostadspolitiska mål 2013-2018.

Eskilstuna kommuns Riktlinjer för bostadsförsörjning 2012-2018.

Bostad sökes. En ESO-rapport om de hemlösa i Folkhemmet

Eskilstuna kommuns politik för hållbar utveckling. Handlingsprogram med miljö- och folkhälsomål 2001.

Stockholms Stadsmission och Swärd, Hans: Hemlös 2010, en statusrapport om det offentliga stöd till människor som lever i hemlöshet

Dahlström, Helge: Åldringvården. Hundra år med kommunalförfattningarna; Nordisk Familjebok

Svensson, Jan: Fattigvårdens texter – en studie av den socialpolitiska diskursen i Sverige under 1700- och 1800-talet.

Dahl, Johanna: Den late, den lösaktige och staten – en studie av manliga och kvinnliga lösdrivare i Malmö under perioden år 1903 till år 1913.

Hellberg, Knut: Stadsfullmäktige i Eskilstuna

Mossberg Nils, Lite om fattigvården i Eskilstuna www.eskilstuna.se/eskilskällan

Hemlöshet – en fråga om bostäder. Slutrapport för länsstyrelsernas hemlöshetsuppdrag 2012-2014.

Sahlin, Ingrid: På gränsen till bostad

Thörn, Catharina: Kvinnans plats(er)

Rosengren, Annette: Mellan ilska och hopp

Swärd, Hans: Hemlöshet

